

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย

บทบาทของวัด ในฐานะสื่อกลางในการฟื้นฟูวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น
มุมมองจากการทบทวนประวัติศาสตร์และพัฒนาการของงานพิพิธภัณฑสถานไทย

โดย

ต่อจรัส พงษ์สวัสดิ์

เสนอต่อ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน

มีนาคม 2547

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย

บทบาทของวัด ในฐานะสื่อกลางในการฟื้นฟูวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น
มุมมองจากการทบทวนประวัติศาสตร์และพัฒนาการของงานพิพิธภัณฑ์สถานไทย

พิพิธภัณฑ์สถานนับวันจะมีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น เพราะเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ตลอดจนเป็นแหล่งที่คนในสังคมจะสามารถแสวงหาความรู้ และความบันเทิงทางวิชาการได้อย่างกว้างขวาง ประเทศไทยมีการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์สถาน มาเป็นเวลากว่า 140 ปี นับตั้งแต่มีการจัดตั้งห้องจัดแสดงนิทรรศการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นการดำเนินการกุศโลบายทางการทูต เพื่อแสดงให้ชาติตะวันตกเห็นว่า บ้านเมืองเรามีอารยธรรม ไม่ได้เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน อย่างที่ชาติตะวันตกเข้าใจแต่อย่างใด ซึ่งการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ ต่อมาได้พัฒนามาสู่พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในเวลาต่อมา ในช่วงเวลาที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้แสดงบทบาทเป็นเสมือนหน่วยงานหลักของงานพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย และเป็นหน่วยงานที่เป็นเครื่องมือเพื่อถ่ายทอดและตอบสนองแนวนโยบาย ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมไทยในระดับชาติสู่สังคม เป็นหลัก เช่น เน้นความเป็นมาของชนชาติไทย ความมีวัฒนธรรมและศิลปะแบบไทย โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ เป็นต้น

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า ประเทศไทยเริ่มมีการจัดพิพิธภัณฑ์สถานมาเป็นเวลากว่า 140 ปี ดังนั้นการจัดพิพิธภัณฑ์จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ในประเทศไทย แต่พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยมีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมีความกระจุกตัวทางด้านรูปแบบและเนื้อหาอยู่สูง ทำให้การรับรู้ถึงความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานของคนไทย ยังไม่ได้แพร่หลายมากเพียงใด มีคนจำนวนไม่น้อยที่คิดว่า พิพิธภัณฑ์สถาน เป็นเพียงสถานที่เก็บรวบรวม รักษาสิ่งของเก่าแก่ มีค่าคุณค่า รวมทั้งมีความสำคัญต่อชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถานที่ที่น่าเบื่อหน่าย ไม่น่า

เข้าชม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วพิพิธภัณฑ์สถานเป็นที่ยอมรับในวงการการศึกษาของต่างประเทศว่าเป็นสถาบันการศึกษานอกระบบ ที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งในสังคม เพียงแต่พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยมิได้นำเสนอความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถาน ในรูปแบบที่ตอบสนอง และนำเสนอในเรื่องที่ห่างไกลต่อความต้องการของผู้คน ชุมชน และสังคม รวมทั้งในเครือข่ายการศึกษาของประเทศไทยเอง นอกจากนี้ การใช้พิพิธภัณฑ์สถานเพื่อรองรับการเรียนการสอนของระบบการศึกษาของไทย ยังไม่ได้รับการยอมรับในกลุ่มคนในแวดวงการศึกษาเท่าที่ควรจะเป็น

ปัจจุบัน รูปแบบตลอดจนเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย มีความหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิมมาก ปัจจุบันเรามีพิพิธภัณฑ์สถานอยู่มากมาย กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาค ระดับจังหวัด รวมถึงระดับท้องถิ่น ทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของรัฐ ที่อยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ที่เป็นที่ยุ้จักกันดีในนามพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, พิพิธภัณฑ์สถานของหน่วยงานของรัฐ ที่ไม่ได้สังกัดกรมศิลปากร เช่น พิพิธภัณฑ์สถานตามสถาบันการศึกษา หน่วยงานกรมกองต่างๆ เป็นต้น รวมทั้งพิพิธภัณฑ์สถานที่ริเริ่มและดำเนินการโดยเอกชน องค์กรมูลนิธิ หรือแม้แต่พิพิธภัณฑ์สถานที่อยู่ในสถาบันทางศาสนา ซึ่งการจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานอย่างที่ยกตัวอย่างไปแล้วนั้น เป็นการจำแนกตามลักษณะของการบริหารและจัดตั้ง เช่น การจำแนกตามหน่วยงานต้นสังกัด หรือผู้เป็นผู้ก่อตั้งหรือผู้เป็นเจ้าของประเภทหนึ่ง ส่วนลักษณะการจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานในอีกรูปแบบหนึ่งนั้น ได้แก่ การจำแนกตามลักษณะของวัตถุ หรือเนื้อหาที่นำเสนอของพิพิธภัณฑ์สถานนั้นๆ ตามแขนงสาขาวิชา เช่น พิพิธภัณฑ์สถานประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งตามปกติแล้ว การจำแนกตามสาขาวิชานั้น จะสามารถจัดเข้าเป็นหมวดหมู่ได้ คือ วิทยาศาสตร์-มนุษยศาสตร์-ประวัติศาสตร์, ศิลปะ และประเภททั่วไป หรือประเภทรวม

ในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา การไหลบ่าเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมต่างประเทศรวมทั้ง

ปัญหาในเรื่องวัตถุที่จะนำเสนอ แต่มีอุปสรรคในการจัดตั้ง เรื่องทุนในการจัดตั้ง รวมทั้งปัญหาการขาดบุคลากรที่ทำการศึกษาเรื่องราว และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่มีความรู้ในเรื่องงานพิพิธภัณฑ์ ในประเทศไทย ยังไม่เป็นที่แพร่หลายดังในหลายๆ ประเทศ ทำให้มีปัญหาในเรื่องวิธีการและแนวทางการนำเสนอ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบางแห่ง ดำเนินการจัดตั้งและจัดการด้านต่างๆ ด้วยตนเอง ตามกำลังเท่าที่จะสามารถดำเนินการได้ ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบางแห่ง ได้รับการสนับสนุนการจัดตั้งจากองค์กรของรัฐ และภาคเอกชน ทำให้ดำเนินการจัดตั้ง รวมทั้งมีการศึกษาแนวทางการนำเสนออย่างเป็นวิชาการ เช่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร เป็นต้น แต่เนื่องจากองค์กรสนับสนุนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น สถาบันการศึกษา องค์กรมูลนิธิต่างๆ เองมีข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ และอัตรากำลังของบุคลากรที่จะทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในที่ต่างๆ ได้ ประกอบกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานพิพิธภัณฑ์ และงานทางด้านวัฒนธรรม ตลอดจนความล้ำสมัยของกฎหมาย และความไม่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของนโยบายของรัฐทำให้ขาดการประสานงานที่ดี ซึ่งไม่ก่อให้เกิดความร่วมมือ และความคล่องตัว ในการพัฒนางานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเท่าที่ควร ส่งผลต่ออัตราการขยายตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างช้าๆ

การศึกษาทางด้านพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย ยังเป็นเรื่องใหม่ในแวดวงการศึกษา มักเน้นการศึกษาในเรื่องวัตถุ และตัวอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นหลัก กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้ง ตลอดจนนำเสนอแนวทางในจัดตั้ง และนำเสนอเนื้อหาข้อมูลของพิพิธภัณฑ์ มากกว่าเน้นความสำคัญ ของการศึกษาผลกระทบที่ตามมาของพิพิธภัณฑ์ที่มีต่อชุมชนหรือศึกษาเรื่องราวที่นอกเหนืองานในหน้าที่หลักของงานพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ การศึกษาในครั้งนี้ของผู้ค้นคว้า อาจกล่าวได้ว่า เป็นการนำเสนอมุมมองใหม่ต่องานการศึกษาพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ซึ่งยังเป็นส่วนที่ไม่เป็นที่แพร่หลายในปัจจุบัน

พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ปัจจุบันประมาณการว่ามีมากกว่า 500 แห่ง ซึ่งอยู่ใน

รูปลักษณะของพิพิธภัณฑสถานรูปแบบต่างๆ กระจุกกระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยที่ได้รับการกล่าวขานถึง และจับตามองจากฝ่ายต่างๆ เป็นอย่างมากในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ค้นคว้ามีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอมุมมองของการก่อกำเนิดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย โดยผ่านการทบทวนประวัติศาสตร์และพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย รวมทั้งมองบทบาทที่ผ่านมาของระบบกลไกของหน่วยงานของรัฐ และเอกชนที่มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสของการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถาน ในรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา นอกจากนี้ ผู้ค้นคว่ายังต้องการนำเสนอถึงบทบาทของวัด ในฐานะสื่อกลางในการฟื้นฟูวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น โดยมองผ่านมุมมองของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

พัฒนาการงานพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย

พิพิธภัณฑสถานในช่วงแรกเริ่ม

ก่อนการติดต่ออย่างกว้างขวางกับประเทศในยุโรป ราชอาณาจักรสยามมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศในเอเชียมาเป็นระยะเวลายาวนาน สินค้าจากจีน อินเดีย และอาหรับ ได้รับความนิยมในหมู่ชนชั้นสูงและคหบดี ความสนใจในการเก็บสะสมของต่างประเทศได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายๆ ระดับ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่การค้าขายกับจีนรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีการนำของเข้าจากเมืองจีนจำนวนมาก และตุ๊กตาจีนที่ประดับอยู่ตามวัดต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น กล่าวกันว่า ใช้เป็นอับเฉาเรือสินค้าจากเมืองจีน เป็นหนึ่งในประจักษ์พยานของการเป็นนักสะสมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นอย่างดี แม้จะเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดเรื่องการพิพิธภัณฑสถานยังไม่ได้เริ่มต้น แต่การสะสมของพระองค์ก็อาจนับได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการสะสมวัตถุเฉพาะด้านประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากศาสนวัตถุเช่นในอดีต (กำธรเทพ กระต่ายทอง และคณะ, 2539:22)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยวิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และทรงสนพระทัยศึกษาเล่าเรียนวิทยาการจากยุโรป มาแต่ครั้งยังไม่ได้เสวยราชสมบัติ ขณะเมื่อทรงผนวช ได้เสด็จจุดธูปไปตามหัวเมืองต่างๆ เป็นเหตุให้ได้ทอดพระเนตรโบราณสถานโบราณวัตถุแบบและสมัยต่างๆ ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยศึกษาหาความรู้มากขึ้น ทรงห่วงใยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติจะสูญหายพังทลาย จึงทรงเก็บรวบรวมโบราณศิลปวัตถุต่างๆ เข้ามาไว้ที่กรุงเทพฯ เป็นสมบัติส่วนพระองค์

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์จึงทรงจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2394 ณ พระที่นั่งราชฤดี¹ พระที่นั่งองค์นี้ เป็นตึกแบบฝรั่ง ทรงโปรดให้สร้างขึ้นข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก สำหรับเป็นที่ประทับว่าราชการ และเป็นที่ตั้งแสดงโบราณศิลปวัตถุต่างๆ ที่พระองค์ทรงเก็บรวบรวมไว้จากการเสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ ตลอดจนเครื่องราชบรรณาการต่างๆ ที่นานาประเทศส่งเข้ามาทูลเกล้าถวายเป็นพระราชไมตรี ไว้ให้พระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทอดพระเนตร

ต่อมาเมื่อหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ซึ่งเป็นกลุ่มพระที่นั่งแบบตะวันตกที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเสร็จลง ทรงมีพระราชดำริว่า เครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศนั้นมีอยู่มาก และเมื่อบรรดาราชทูตจากประเทศต่างๆ เข้าเฝ้าก็มักจะถามถึงบรรณาการจากประเทศตน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศในพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งใช้เป็นห้องพระโรงรับราชทูตจากประเทศต่างๆ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำสิ่งของจากพระที่นั่งราชฤดี มาจัดแสดง ณ พระที่นั่งองค์หนึ่งในหมู่พระที่นั่งอภิเนาว์นิเวศน์ คือ พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์² เปิดให้บรรดาทูตานุทูต รวมทั้งข้าราชการบริพาร ขุนนางทั้งหลายได้มีโอกาสเข้าชม ทั้งนี้ทั้งนั้น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์นั้น เกี่ยวเนื่องอยู่บนพื้นฐานความศรัทธาในพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง และยังเป็นพระราชกุศโลบาย ในการสร้างชาติอีกประการหนึ่งด้วย ที่ต้องการแสดงให้บรรดา

¹ อยู่บริเวณที่สร้างพระที่นั่งจันทรทิพโยภาส (กำธรเทพ กระต่ายทอง และคณะ, 2539:26)

² อยู่บริเวณที่สร้างพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทในปัจจุบัน

ชาวต่างประเทศ เห็นว่า ประเทศสยาม เป็นประเทศที่มีอารยธรรม มิได้เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนแต่อย่างใด ประพาสพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งในแปลได้ว่า การชมสิ่งของอันหลากหลาย นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานที่เปิดให้บุคคลอื่นได้ชมบ้างตามโอกาส ในฐานะของสะสมส่วนพระองค์

ครั้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงของการเร่งรีบสร้างบ้านแปลงเมือง ให้เจริญทัดเทียมอารยประเทศ ในแถบตะวันตก เพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจที่กำลังแพร่อิทธิพลคุกคามเข้ามา นอกจากนั้นการที่พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ทำให้ได้มีพระราชดำริจัดตั้ง กรมทหารมหาดเล็ก และจัดให้มีการสร้างอาคาร เพื่อเป็นสโมสรทหารมหาดเล็ก เรียกตามชื่อสโมสรทหารที่เมืองปัตตาเวีย ซึ่งเป็นต้นแบบว่า หอคองคอเดีย หรือที่เรียกภายหลังว่า ศาลาสหทัยสมาคม ตึกนี้ใช้เป็นที่ประชุมการงานต่างๆเป็นครั้งคราว กระทั่งต่อมาใน พ.ศ. 2417 ได้โปรดฯ ให้ใช้เป็นที่ตั้งแสดงสิ่งของต่างๆให้มหาชนชม ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 21 พรรษา และเป็นปีที่จะได้รับสิทธิขาดในการบริหารราชการแผ่นดิน เรียกว่า ตั้งมิวเซียม โดยมีบรรดานายทหารมหาดเล็กเป็นผู้จัดขึ้น ในการตั้งมิวเซียมในครั้งนั้น มีเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุญนาค) และนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์³ ชาวอังกฤษ ที่เข้ามาบริหารราชการเป็นกำลังสำคัญ และได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการตั้งมิวเซียมเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาขึ้นอีกในปีต่อมา และมีการประกาศเชิญชวนให้บุคคลภายนอกส่งสิ่งของเข้าร่วมในการจัดแสดงด้วย

ใน พ.ศ. 2419 ซึ่งการตั้งมิวเซียมในสมัยนั้นนับได้ว่า เป็นการปรับเปลี่ยนจากของสะสมส่วนพระองค์ ที่ไม่ได้เปิดให้คนทั่วไปเข้าชม เป็นการจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว ตามวาระที่จัดเนื่องในโอกาสสำคัญ เพื่อเปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม เช่น ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา งานเฉลิมฉลองพระนครครบ 100 ปี เป็นต้น การจัดการพิพิธภัณฑสถานนั้น เป็นแนวทางที่ได้รับมาจากการจัดแสดงสินค้า และการจัดแสดงศิลปวัตถุในต่างประเทศ โดยมีมุ่งหมายให้เป็นการเผยแพร่ผลิตผลทางการเกษตร งานฝีมือและสิ่งต่างๆ อันเกิดจากความสามารถของคนสยามให้คนทั่วไปได้รู้จัก

³ ต้นสกุล เศวตศิลา

จนกระทั่งเริ่มมีความคิดที่จะสถาปนาให้การจัดแสดงที่เคยเป็นการชั่วคราวให้มีเป็นการถาวรขึ้น โดยเริ่มมีระบบการจัดเก็บและจัดแสดงที่มีกระบวนการที่เป็นระเบียบมากขึ้น มีการจัดทำบัญชีศิลปโบราณวัตถุ การแบ่งเนื้อหาของศิลปวัตถุที่จัดแสดง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในหมู่ผู้เข้าชมมากขึ้น

เมื่อมีการยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในพุทธศักราช 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงโปรดฯ ให้ย้าย มิวเซียม มาอยู่ที่พระที่นั่ง 3 พระองค์ในพระราชวังบวรสถานมงคล⁴ เรียกว่า มิวเซียมหลวงที่วังหน้า หลังจากที่ได้ตั้งอยู่ที่หอของคอคอดเดียว ในพระบรมมหาราชวังมาเป็นเวลากว่า 13 ปี นับตั้งแต่มีการย้ายมิวเซียมมาที่พระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว ได้เปิดพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนเข้าชมเป็นปกติ สัปดาห์ละ 2 ครั้ง การที่ได้ไปดูงานของพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศ ทำให้งานพิพิธภัณฑ์ที่วังหน้าได้มีพัฒนาการไปอย่างมาก มีการแบ่งแยกของที่ตั้งแสดงเป็นหมวดหมู่มากขึ้น มีการจัดทำแคตตาล็อกทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นเป็นครั้งแรก แม้ว่าจะไม่มีพัฒนาการทางวิชาการไปมากเท่าใด แต่นับได้ว่า มีพัฒนาการทางด้านกรให้บริการ โดยเริ่มพัฒนาให้มีนิทรรศการถาวร เพื่อเปิดให้เข้าชมได้เป็นประจำ ไม่ได้เป็นลักษณะชั่วคราวเช่นแต่ก่อน ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน ตามคำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน และในระยะนี้เอง เป็นระยะที่เริ่มมีการใช้คำว่า พิพิธภัณฑ์ แทนการใช้คำ มิวเซียม มากขึ้น

ต่อมาในพ.ศ. 2445 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแนะนำพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า รวบรวมศิลปโบราณวัตถุ จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้น ณ โรงม้า พระราชวังจันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา ตั้งชื่อว่า อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน⁵ นับเป็นพิพิธภัณฑสถานประจำท้องถิ่นแห่งแรก ที่จัดตั้งในหัวเมือง และเป็นแบบอย่างให้กับสมุหเทศาภิบาลอื่นๆ ในเวลาต่อมา อาทิ พิพิธภัณฑสถานที่ วัดราชธานี สุโขทัย และที่พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เป็นต้น

⁴ ปัจจุบัน คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

⁵ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม ในปัจจุบัน

พุทธศักราช 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการ ให้มีประกาศจัดการตรวจตรารักษาของโบราณขึ้น เนื่องจากได้ทรงตระหนักถึงวาระแห่งความ จำเป็นที่ต้องมีการดำเนินการด้านการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติให้มีประสิทธิภาพ เพื่อความ มั่งคั่งในเอกราช นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงงานสงวนรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถานใน พระราชอาณาจักร อันเป็นต้นแบบแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณวัตถุ โบราณสถาน และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสมัยต่อมา กล่าวคือ ได้ทรงวางแนวทางไว้แล้วว่า พิพิธภัณฑสถานนั้น คือ สถาบันที่จะต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ดังกล่าว ฉะนั้นแนวทางของพัฒนา พิพิธภัณฑสถาน จึงได้ดำเนินมาในทิศทางที่ทรงวางไว้ตามสถานการณ์ทางสังคมของโลกและสากล ที่มุ่งเน้นการรวบรวม และจัดแสดงเอกลักษณ์ของชาติ เพื่อให้ชนในชาติได้ตระหนักถึงความเป็น ตัวเอง และให้ต่างชาติ รู้จักความเป็นไทยแห่งชาติไทย อนึ่งในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดตั้ง พิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่นขึ้นอีกแห่งขึ้นที่พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ ซึ่งทางราชการได้รวบรวม ศิลปโบราณวัตถุแถบเมืองลพบุรี และจัดตั้งเป็น ลพบุรีพิพิธภัณฑสถาน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ทรงเห็นว่า งานพิพิธภัณฑสถานยังขาดนักวิชาการ จึงทรงให้โอนกิจการพิพิธภัณฑสถานให้มาขึ้นอยู่กับ กรมการหอ พระสมุดสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2469 เนื่องจากทรงเห็นว่า งานพิพิธภัณฑสถานมีความ ก้าวหน้า และมีประโยชน์ต่อสาธารณชนได้มากขึ้น และได้ทรงพระราชทานนาม พิพิธภัณฑสถานนี้ให้เป็น พิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร เพื่อเป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็น พัฒนาการในด้านสถานภาพของพิพิธภัณฑสถานที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้ปรับปรุงเพื่อให้เป็น ของประชาชนอย่างแท้จริง โดยมีพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร ขึ้นเมื่อ วันที่ 15 มีนาคม 2469

และเมื่อทรงโปรดฯให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น โดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรก มีหน้าที่บำรุงกิจการทางวรรณคดี โบราณคดีและศิลปากร หอสมุดสำหรับพระนคร และพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร ด้วยเหตุที่ทรงเป็นผู้นำในด้าน การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีในประเทศไทย ประกอบกับในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้มี ชาวต่างชาติมีความสนใจเข้ามาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปะ และประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้อยู่ หลายคน และทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลเหล่านั้น มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นใน ข้อปัญหาวิทยาการอยู่เนืองๆ จึงได้ชักชวนให้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดย์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ซึ่ง กำลังศึกษาค้นคว้า ศิลปะและโบราณคดีในประเทศเขมร มาร่วมจำแนกประเภทวัตถุใน พิพิธภัณฑสถาน เพื่อกำหนดเนื้อหา และวางรูปแบบการจัดแสดง งานพิพิธภัณฑสถานในสมัยนั้น จึงมีการเริ่มต้นจากงานศึกษาค้นคว้าทางวิชาการก่อนเป็นหลัก โดยพิจารณาจากประเภทและ จำนวนของศิลปโบราณวัตถุที่มีอยู่ แล้วจึงแยกกลุ่มของวัตถุ จัดแสดงเป็นเรื่องๆ ไป ทำให้ พิพิธภัณฑสถานในสมัยนี้ มีความโดดเด่น และมีความเป็นวิชาการอย่างเด่นชัด การปรับปรุงการจัด แสดงของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าเธอในครั้งนั้น ทำให้พิพิธภัณฑสถานมีความเป็นสากลมาก ขึ้น การดำเนินการดังกล่าว ทำให้รูปแบบเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนไปจากการที่เป็นพิพิธภัณฑ สถานประเภททั่วไป ให้เป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวม สงวนรักษาศิลปวัตถุ โบราณวัตถุอันเป็น มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ (จิรา จงกล, 2532:49) โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นับได้ว่า เป็นการเริ่มงานศิลปโบราณคดีในประเทศไทย พิพิธภัณฑสถานเป็นที่รวบรวม สงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุ อันเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ทรง จัดแบ่งอายุสมัยและลักษณะของศิลปะขึ้นเป็นหลักไว้ เป็นรากฐานของงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสืบจนปัจจุบัน

การขยายตัวของพิพิธภัณฑสถานในส่วนภูมิภาคนั้น มิได้หยุดการขยายตัว เมื่อ พ.ศ.

2470 พิพิธภัณฑ์สถานวัดพระธาตุหริภุญไชย ได้เปิดทำการขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์สถานในท้องถิ่นภาคเหนือ ร่วมสมัยเดียวกับ พิพิธภัณฑ์สถาน ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี ที่ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2472 (กำธรเทพ กระต่ายทอง และคณะ, อ้างแล้ว: 78) แสดงให้เห็นว่า มีการให้ความสำคัญในการขยายพิพิธภัณฑ์สถานออกไปตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศด้วยอย่างต่อเนื่อง

พิพิธภัณฑ์สถานไทย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลเพื่อดูแลบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตย อันเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการบริหารพิพิธภัณฑ์สถาน ในปีต่อมารัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ และมีประกาศพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากร ให้มีกองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี⁶ ขึ้นมาอีกกองหนึ่งในกรมศิลปากร มีหน้าที่ในการดำเนินการจัดตั้ง ดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์สถาน และสำรวจขุดค้น บูรณะและดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานทั่วประเทศราชอาณาจักร และในปี พ.ศ. 2477 ได้มีประกาศตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน สำหรับพระนคร เป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 อันเป็นจุดเริ่มของการเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ภายหลังการประกาศให้พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแล้ว การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้มีพัฒนาการไปตามแนวทางที่วางไว้ คือ เพื่อเป็นสถาบันเพื่ออนุรักษ์ความเป็นชาติ เทคนิควิธีการได้มีพัฒนาการก้าวหน้าไปตามลำดับเวลา แต่กระบวนการยังเป็นเช่นเดิม กล่าวคือ เก็บรวบรวมศิลปโบราณวัตถุ ทั้งที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากร และจากการบริจาค เพื่อนำมาศึกษาเรื่องราวของวัตถุเหล่านั้น ให้ได้มาซึ่งวิทยาการใหม่ๆทั้งในด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย แล้วจึง

⁶ มีการเปลี่ยนชื่ออยู่หลายครั้ง เช่น กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ และท้ายสุดเป็น กองโบราณคดี

นำเสนอเผยแพร่ด้วยการจัดแสดง

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ยังได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในภูมิภาคต่างๆ อีกหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทศิลปะและโบราณคดี แต่ที่นับเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความก้าวหน้าในวิทยาการ ก็คือ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แร่และหินขึ้นมา โดยกรมทรัพยากรธรณี ซึ่งนับเป็นพิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะเรื่องแห่งหนึ่ง พิพิธภัณฑ์แร่และหินนี้ ความจริงมีรากฐานการจัดตั้งมาแต่ครั้ง พ.ศ. 2468-2469 เป็นพิพิธภัณฑ์ธรณีวิทยา เพื่อให้การศึกษาแก่คนไทยในเรื่องแร่ธาตุต่างๆ แต่ต่อมาพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ได้ถูกยุบรวมไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถาน สำหรับพระนคร จนกระทั่งได้มีการจัดตั้งการธรณีแห่งประเทศไทยขึ้น พิพิธภัณฑ์แร่และหิน จึงถือกำเนิดอย่างเป็นทางการ เมื่อพุทธศักราช 2477 (กำแพงเพชร กระต่ายทอง และคณะ, อ้างแล้ว: 85)นอกจากนั้นยังมีพิพิธภัณฑ์สถานอื่นๆ อีกคือ

พิพิธภัณฑ์สถาน ในบริเวณวัดพระบรมธาตุไชยา⁷ สุราษฎร์ธานี ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2478

พิพิธภัณฑ์สถาน ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ⁸ พิษณุโลก ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2480 อยู่ที่ระเบียงคดพระวิหาร พระพุทธชินราช ต่อมาขยายไปที่ พระวิหารพระพุทธชินสีห์

พิพิธภัณฑ์ในวัดโบสถ์⁹ อำเภออินทร์บุรี สิงห์บุรี ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2482

พิพิธภัณฑ์สถาน ณ วัดมัจฉิมาวาส¹⁰ สงขลา ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2483

ปัจจุบันงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ได้มีพัฒนาการเรื่อยมา แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้งในการจัดรูปแบบการบริหารองค์กรของรัฐบาล แต่งานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ยังคงอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรมาโดยตลอด ซึ่งปัจจุบัน มีฐานะเป็น สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

⁷ ต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา ตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504

⁸ ต่อมา มีฐานะเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พุทธชินราช

⁹ ต่อมา มีฐานะเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อินทร์บุรี

¹⁰ ต่อมา มีฐานะเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัจฉิมาวาส

มีหน้าที่ดูแลพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีอยู่ 46 แห่งทั่วประเทศ ซึ่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีรูปแบบและพัฒนาการซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2469-2504) นับตั้งแต่มีการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นมา จนถึงมีการประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว งานพิพิธภัณฑสถานที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรยังไม่มากนัก ประกอบด้วย พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร และพิพิธภัณฑสถานบางแห่งในหัวเมือง เช่น อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน¹¹ ลพบุรีพิพิธภัณฑสถาน¹² และพิพิธภัณฑสถาน วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี ถึงแม้ว่า ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจะมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานตามวัดต่างๆ อีกหลายแห่งดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่ทางกรมศิลปากรเอง ยังไม่ได้เข้าไปดูแล หรือดำเนินการอย่างเต็มตัวแต่อย่างใด

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2504-2517) เป็นระยะที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน ประจำแหล่งขุดค้น เริ่มจากการที่มีการเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นได้จากกรุพระปรางค์ วัดมหาธาตุ ใน พ.ศ. 2500 และประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 ทำให้พิพิธภัณฑสถานทุกแห่งที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งการยกฐานะของพิพิธภัณฑสถานที่สะสมโบราณวัตถุของวัด เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตามความในพระราชบัญญัติ ซึ่งในที่นี้ มีวัดที่ทำการรวบรวมศิลปโบราณวัตถุ ได้รับการยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จำนวน 11 แห่ง ได้แก่ วัดพระเชตุพนฯ และวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร วัดมหาธาตุ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดสุทธจินดา¹³ จังหวัด

¹¹ ต่อมาในฐานะเป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม

¹² ต่อมาในฐานะเป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์

¹³ เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวีรวงศ์

นครราชสีมา วัดโบสถ์ อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม วัดพระมหาธาตุ¹⁴ จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน วัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา วัดพระบรมธาตุ¹⁵ จังหวัดชัยนาท และวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นใหม่ในช่วงระยะนี้ นอกเหนือจากวัดทั้ง 11 แห่งแล้วยังมี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2510 มีการปรับปรุงการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยเน้นการจัดแสดงทางด้านประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่ในระหว่าง พ.ศ. 2515-2517 แนวทางการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมีแนวทางที่เปลี่ยนจากการจัดแสดงที่เน้นประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ และโบราณคดีเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว เป็นการนำเอาเนื้อหาทางด้านมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์ รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นเข้ามาเสริมเนื้อหาการจัดแสดงด้วย และมีนโยบายขยายการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไปตามภูมิภาคต่างๆ โดยเริ่มจากการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ระดับภูมิภาคขึ้นเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. 2515 ที่จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2516 ที่จังหวัดเชียงใหม่ และพ.ศ. 2517 ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช.

ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2518-2529) เป็นช่วงที่มีการแยกหน่วยงานทางพิพิธภัณฑสถานออกจากงานโบราณคดี มีการส่งเสริมการขยายเนื้อหาของงานพิพิธภัณฑสถาน และเริ่มมีการนำงานบริการการศึกษาเข้ามาเสริมงานพิพิธภัณฑสถานใน พ.ศ. 2520 มีการจัดตั้งหอศิลป์แห่งชาติขึ้นใน พ.ศ. 2522 และมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติระดับจังหวัดขึ้นเป็นแห่งแรกที่จังหวัดลำพูน ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตาม

¹⁴ เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระบรมธาตุ

¹⁵ เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยนาทมณี

อนุสรณ์สถานต่างๆ เช่น พระนครคีรี หอคิลป พีระศรี อนุสรณ์ เป็นต้น รวมทั้งมีการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เฉพาะเรื่องขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น เป็นต้น

ในปี 2524 ได้มีการริเริ่มการปรับปรุงจัดแสดง โดยเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นเข้าไปในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โดยนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา โดยเริ่มจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน เป็นโครงการนำร่อง

ระยะที่ 4 (2530 เป็นต้นมา) เริ่มขยายการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ระดับจังหวัด เพิ่มขึ้น โดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ได้รับการจัดตั้งใหม่นี้ มีการเพิ่มเนื้อหาทางด้านธรณีวิทยา และภูมิศาสตร์ของจังหวัดนั้นๆ และเน้นหนักเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นและประชาชนในบริเวณนั้นเพิ่มเติม เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี ราชบุรี และถลาง ซึ่งทั้งสามแห่งนี้ เป็นที่มาของโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ของกรมศิลปากรในช่วงเวลาต่อมา ซึ่งโครงการดังกล่าว เป็นโครงการต่อเนื่องใช้ระยะเวลา 10 ปี ตั้งแต่พ.ศ. 2536-2545 โดยมีโครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในภูมิภาคจำนวน 16 แห่ง และพยายามจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้ครบทุกจังหวัด แต่ในระยะเวลาของโครงการดังกล่าว ทางกรมศิลปากรสามารถจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติใหม่ ตามแนวทางของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ได้เพียง 4 แห่งเท่านั้น คือที่จังหวัดร้อยเอ็ด จันทบุรี ชุมพร และสุพรรณบุรี ซึ่งความพยายามของกรมศิลปากรที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองนั้น กล่าวได้ว่า เป็นความพยายามที่จะพัฒนารูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ให้มีความเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นทางหนึ่งด้วย ซึ่งแนวทางดังกล่าวค่อนข้างสอดคล้องกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในต่างประเทศ แต่แตกต่างกันตรงที่พิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศมักจะจัดตั้งโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองของไทยนั้น จัดตั้งโดยรัฐบาล หรือจากส่วนกลาง ทำให้มุมมอง เนื้อหา มีความผสมผสานกันระหว่างความเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแบบเดิม และ

ความเป็นท้องถิ่นของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง

จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในช่วงหลัง ได้มีการเปลี่ยนแนวทางการจัดแสดง จากเดิมที่เน้นเนื้อหาสาระประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นหลัก มาสู่การจัดพิพิธภัณฑ์แบบเน้นเนื้อหาประจำท้องถิ่น ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองนั้น อาจกล่าวได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองนั้น เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในรูปแบบหนึ่ง แต่เนื่องจากขอบเขตการนำเสนอของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมืองนี้ อาศัยการแบ่งเขตการปกครองแบบแต่ละจังหวัด ทำให้มีการนำเสนอภาพในมุมมองมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยนั้น นอกจากจะมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑ์อื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากที่ผ่านมา ยังไม่มีการกำหนดในกฎหมายที่ต้องจดทะเบียนหรือขออนุญาตในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้น และการทำสำรวจจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานนั้นยังทำได้ไม่ทั่วถึง ทำให้ไม่ทราบสถิติจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยที่แน่นอน แต่จากการประมาณการแล้ว ปัจจุบันผู้ค้นคว้าคาดว่า จำนวนพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย มีแนวโน้มว่าน่าจะมีมากกว่า 500 แห่ง ซึ่งในจำนวนนี้สามารถแบ่งตามประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน ตามการจัดตั้งและดำเนินการ ออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ จำนวน 46 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์สถานี่ดำเนินการควบคุมและบริหารโดยรัฐบาลกลาง (กรมศิลปากร) มีฐานะและความรับผิดชอบตามกฎหมายและระเบียบที่รัฐกำหนดขึ้น นอกเหนือจากหน้าที่โดยพื้นฐานของงานพิพิธภัณฑ์สถาน¹⁶ แล้ว พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ต้องทำหน้าที่เก็บรักษา โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

¹⁶ รวบรวม จำแนก จัดทำบัญชี ซ่อมสงวน จัดแสดง บริการทางการศึกษา

อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน¹⁷ ทำให้ส่วนใหญ่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เน้นทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในระดับกว้างเป็นส่วนใหญ่

2. พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงานราชการ พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้ เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นตามหน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อเผยแพร่ความรู้ เทคนิค หรือประวัติความเป็นมา ของหน่วยงานเป็นสำคัญ

3. พิพิธภัณฑ์สถานในสถาบันการศึกษา เป็นพิพิธภัณฑ์สถานอีกประเภทหนึ่งที่มีการจัดตั้งอย่างแพร่หลาย ทั้งระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ทั้งนี้เพราะมีนโยบายจากกระทรวงศึกษาธิการที่มุ่งเน้น การศึกษาท้องถิ่น และการพยายามพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เสริมการเรียนรู้ในระบบ หรือการเรียนรู้ตามอัธยาศัยด้วย พิพิธภัณฑ์สถานในระดับสถาบันการศึกษานี้ เริ่มดำเนินการมาพร้อมๆ กับแนวคิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ของกรมศิลปากร โดยเน้นการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมขึ้นในสถาบันราชภัฏ ทั่วประเทศ และการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัด หรืออำเภอ ในสถาบันการศึกษา โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

4. พิพิธภัณฑ์สถานเอกชน หมายถึงพิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงาน หรือองค์กร ที่ไม่ใช่ภาครัฐ รวมถึงพิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล พิพิธภัณฑ์สถานในศาสนสถาน หรือพิพิธภัณฑ์วัด ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้น หรือมีการบริหารจัดการ หรือมีสถานที่จัดแสดง อยู่ในบริเวณศาสนสถาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก

นอกเหนือจากการแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ตามการจัดการบริหารดูแลแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑ์อีกรูปลักษณะหนึ่งที่แบ่งตามเนื้อหาของการนำเสนอแล้ว สามารถพบได้ในพิพิธภัณฑ์สถานประเภทต่างๆ ทุกรูปแบบที่กล่าวมาข้างต้น คือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

¹⁷ ตามมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535

พิพิธภัณฑ์สถานประจำหน่วยงานของรัฐ

ปัจจุบันมีหน่วยงานของภาครัฐ ตลอดจนรัฐวิสาหกิจอื่น ที่ดำเนินการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์สถานประจำหน่วยงานของตนจำนวนมาก เพื่อสนองแนวคิดและนโยบายของรัฐบาล ในช่วงสมัยหนึ่ง ที่พยายามให้มีการสร้างพิพิธภัณฑ์สถานประจำหน่วยงาน เพื่อที่จะเปิดบริการสู่ สาธารณชนเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาค้นคว้า ในสาขาวิชาที่ทางหน่วยงานนั้นๆ มีความเกี่ยวข้อง ตลอดจนเพื่อความเพลิดเพลิน เช่น ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา¹⁸ ในสังกัดกรมการศึกษานอก โรงเรียน ซึ่งเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2504 พิพิธภัณฑ์แร่และหิน กรมทรัพยากรธรณี พิพิธภัณฑ์ พระที่นั่งวิมานเมฆ องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งขนาดของพิพิธภัณฑ์สถานใน รูปแบบนี้ มีขนาดของพิพิธภัณฑ์ทั้งใหญ่และเล็ก นอกจากวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้บางแห่ง เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ และ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งมักจะจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็ก ที่สามารถ จัดการเพื่อบริการแก่สาธารณชนได้ในบางโอกาส เช่น พิพิธภัณฑ์อัยการไทย พิพิธภัณฑ์กรม ราชทัณฑ์ เป็นต้น แม้ว่าหลายแห่งยังไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการพิพิธภัณฑ์สถานวิทยาได้ อย่างครบถ้วนก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากความรู้ความเข้าใจต่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานและการ ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถานของบุคลากรระดับบริหารไม่เพียงพอ และปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรที่ ดำเนินงานเป็นหลัก แต่เนื่องจากหน่วยราชการแทบทุกกระทรวง นิยมจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานประจำ หน่วยงานของตนมากขึ้น ทำให้ประเภทสาขาของพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้มีความหลากหลายมากขึ้น

1. ประเภทวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นการจัดแสดงเรื่องราวการคิดค้นทาง

¹⁸ ประกอบด้วย พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา ศูนย์บริภัณฑ์เพื่อการศึกษา และห้องฟ้าจำลอง สังกัด สำนักงานบริหารการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดพิพิธภัณฑ์ในสายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และธรรมชาติ วิทยา และกิจกรรมเยาวชนในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เน้นการจัดการศึกษาและจัดแหล่งข้อมูลทางการศึกษาเพื่อ ประชาชนในรูปแบบการศึกษานอกระบบ ปัจจุบันมี 14 แห่ง

วิทยาศาสตร์ ผลผลิตทางด้านเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม เช่น องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ

2. ประเภทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น พืช สัตว์ แมลงต่างๆ เป็นต้น เช่น ศูนย์ชีวภาพทางทะเล จังหวัดภูเก็ต สวนสัตว์และอุทยานแห่งชาติต่างๆ เป็นต้น

3. ประเภทมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่จัดแสดงเรื่องราวของมนุษย์ และวัฒนธรรม เป็นประเภทของพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับการจัดตั้งมากกว่าประเภทอื่น เช่น ศูนย์วัฒนธรรมตามสถาบันการศึกษาต่างๆ

4. ประเภทประวัติศาสตร์ เป็นการจัดแสดงเรื่องราวสำคัญในประวัติศาสตร์และความสำคัญที่เกี่ยวข้อง เป็นการรวบรวมและจัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เฉพาะเรื่อง เช่น การเมือง การทหาร เศรษฐกิจและสังคม เช่น อนุสรณ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์พระปกเกล้า พิพิธภัณฑ์อัยการไทย พิพิธภัณฑ์พระที่นั่งวิมานเมฆ เป็นต้น

5. ประเภทเฉพาะเรื่อง เป็นการจัดแสดงเรื่องราวประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย พิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เป็นต้น

พิพิธภัณฑ์สถานประจำสถานศึกษา

ในปัจจุบัน สถาบันการศึกษาหลายแห่ง ในระดับต่างๆ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานประจำสถาบันเอาไว้ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป

การเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องราวจากวัตถุจริง ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานในสถานศึกษานั้น เริ่มจากกรมทรัพย์ากรธรณี ได้นำเอาตัวอย่างหินและแร่ไปตั้งแสดงเป็นอุปกรณ์การศึกษา แผนกธรณีวิทยาและเหมืองแร่ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2475 อีกแห่งหนึ่ง

คือ พิพิธภัณฑสถานชาติ-กวดอน ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2491 เพื่อเป็นศูนย์การศึกษาค้นคว้าทางเทคนิคการแพทย และการรักษาโรค ให้แก่นักศึกษาแพทยและพยาบาล ในโรงพยาบาลศิริราชพยาบาล พิพิธภัณฑสถานสาขาการแพทยนั้น มีอยู่เกือบทุกภาควิชาเป็นเวลานานแล้ว ต่อมาได้ขยายไปในสาขาวิชาอื่นๆ เช่น ประวัติธรรมชาติ เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ แต่ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา สาขาวิชาด้านมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์ และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นที่นิยมแพร่หลาย ทั้งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ในการให้เพิ่มจำนวนของสถานที่เก็บรวบรวม และจัดแสดงวัตถุสิ่งของด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการดำรงชีวิต ฯลฯ เพื่อจัดตั้งให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน หรือศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม และหอวัฒนธรรม ดังเช่น ในสถาบันราชภัฏ และมหาวิทยาลัยต่างๆ อาทิ ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หอวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกาญจนบุรี ในสถาบันราชภัฏกาญจนบุรี สถาบันทักษิณคดีศึกษา เป็นต้น

นอกจากนั้นแนวโน้มของการให้มีพิพิธภัณฑสถานในสถานศึกษา ได้กระจายลงไปสู่ระดับโรงเรียน ตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ หลายแห่งได้มีการแบ่งพื้นที่ขนาดพอประมาณสำหรับเป็นสถานที่เก็บรวบรวมวัตถุประเภทต่างๆ ที่ได้ในท้องถิ่นและบริเวณใกล้เคียง ที่ทางโรงเรียน โดยหมวดวิชาสังคมศึกษา จัดให้นักเรียน ไปรวบรวมวัตถุต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประกอบการศึกษาเรียนรู้ เช่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอ่างทอง ในโรงเรียนสตรีอ่างทอง ศูนย์ภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอแฉะ ในพิพิธภัณฑสถานโรงเรียนแฉะวิทยา จังหวัดลำปาง ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอบางพลี พิพิธภัณฑสถานโรงเรียนบางพลีราษฎร์บำรุง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น แต่ทั้งนี้การจัดพิพิธภัณฑสถานศึกษาในระดับโรงเรียนจะได้รับการสนับสนุนหรือไม่นั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารโรงเรียนค่อนข้างสูง จากการเก็บข้อมูลพบว่า พิพิธภัณฑสถานศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระดับโรงเรียน มีความเป็นพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นอยู่ค่อนข้างมาก และยังคงครอบคลุมเนื้อหาที่ใกล้เคียงมากกว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่จัดทำในระดับอุดมศึกษา และภายหลังจาก

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปี 2542 นั้น มีหลายโรงเรียนที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์
ท้องถิ่นขึ้นในสถานศึกษาของตน เพื่อให้เป็นการสนองต่อบทบาทนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ
มากขึ้น

พิพิธภัณฑ์สถานเอกชน

พิพิธภัณฑ์สถานเอกชน ในที่นี้ หมายถึง พิพิธภัณฑ์สถานที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงาน องค์กร
ที่ไม่ใช่ของรัฐ รวมถึงพิพิธภัณฑ์สถานส่วนบุคคล และพิพิธภัณฑ์สถานตามวัดต่างๆ ด้วย ซึ่งจัดเป็น
พิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ มีทั้งพิพิธภัณฑ์ที่เป็นองค์กรเพื่อวัตถุประสงค์ทาง
ธุรกิจ และวัตถุประสงค์เพื่อสาธารณประโยชน์

หลังจากที่ไทยได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศทางยุโรป ทำให้เริ่ม
เกิดการสะสมของเก่า วัตถุโบราณต่างๆ ซึ่งโดยมากเป็นความนิยมส่วนบุคคล จากการเริ่มสะสม
วัตถุในหมู่ชนชั้นสูง เจ้านาย และเจ้าขุนมูลนาย ระดับต่างๆ สิ่งของมีค่าของวงศ์ตระกูล สิ่งของ
พระราชทาน และวัตถุจากการที่รวบรวมตามความนิยมชมชอบเป็นการส่วนตัวของผู้สะสม เชื่อว่า
การเริ่มสะสมของต่างๆ นั้น น่าจะเริ่มมาเป็นเวลาช้านานแล้ว แต่ไม่ได้สะสมเพื่อการจัดแสดง แต่
เป็นเพื่อประดับบารมี ยศฐาบรรดาศักดิ์ พิพิธภัณฑ์วังสวนผักกาด ของพระเจ้าวรวงศ์เธอฯ กรมหมื่น
นครสวรรค์ศักดีพินิต (พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร) และพระชายา คือ หม่อมราชวงศ์ พันธุ์ทิพย์
บริพัตร ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 ซึ่งนับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานเอกชนแห่งแรกที่เปิดให้สาธารณชนเข้าชม

พิพิธภัณฑ์เอกชนเริ่มมีมากขึ้นในช่วงหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ ซึ่ง
ส่วนใหญ่เอกชนจะเป็นเจ้าของ อย่างไรก็ตามนอกจากนั้นแล้วก็ยังมีพิพิธภัณฑ์เอกชนอื่นๆ อีก
เช่น พิพิธภัณฑ์ที่เก็บสะสมของส่วนตัวและเปิดให้ประชาชนเข้าชม พิพิธภัณฑ์วัด พิพิธภัณฑ์
พื้นบ้านต่างๆ หรือแม้แต่พิพิธภัณฑ์ที่ทางหน่วยงานภาคเอกชนจัดทำขึ้นเพื่อแสดงประวัติความ
เป็นมาของกิจการของตน ตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ เช่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จันทวี ที่จังหวัด

พิชณูโลก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ไทย ที่จังหวัดนครปฐม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ธนาคารไทยพาณิชย์ และ บ้านพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีสาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลง และแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการจัดการ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยได้กำหนดแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐไว้ใน มาตรา 81 มาตรา 289 และ มาตรา 290 กำหนดบทบาทขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการจัดการ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไว้อย่างชัดเจน โดยมีเนื้อหาโดยสรุปว่า รัฐ ต้องให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมอันดีของชาติ ทั้งในส่วน ที่เกี่ยวข้องกับจัดการศึกษา และพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสนับสนุนการ ค้นคว้าวิจัยเพื่อนำภูมิปัญญาที่ได้ผ่านการกลั่นกรอง คัดสรร และวิจัยแล้วมาประยุกต์ปรับใช้ในวิถี ชีวิต และการจัดการศึกษาบนพื้นฐานความรู้คู่คุณธรรมอีกด้วย นอกจากนี้มาตรา 46 เสริมการมี ส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นว่า บุคคลซึ่งร่วมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วม ในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสม ดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

ส่วนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 กำหนดไว้ในมาตรา 25 ว่า รัฐ ต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้ง แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุด ประชาชน พิพิธภัณฑสถาน หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นๆอย่างพอเพียงและมี

ประสิทธิภาพ มาตรา 18 ข้อ 3 เรื่อง ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การเอกชน และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด และในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ได้กำหนดแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา โดยให้หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชน สนับสนุนความคิดริเริ่มของชาวบ้าน ในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งประสานการเรียนรู้ทั้งในระบบ และนอกระบบให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนอย่างเต็มที่

ข้อความที่ได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีข้อความตรงกันในการที่รัฐมีนโยบายสนับสนุนและส่งเสริม โดยเน้นความสำคัญของการให้มีแหล่งการเรียนรู้ การค้นคว้าวิจัยเพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ปรับใช้ในวิถีชีวิต แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา โดยให้หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชน สนับสนุนความคิดริเริ่มของชาวบ้าน ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่า รัฐมีนโยบายให้ความสำคัญในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมอันดี และการเรียนรู้ทุกรูปแบบ และหนึ่งในนั้น คือ พิพิธภัณฑสถาน ซึ่งพิพิธภัณฑสถานที่มีอยู่ในท้องถิ่น คือ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั่นเอง

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น หรือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เป็นรูปแบบหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานซึ่งมุ่งเน้นในการจัดแสดงเรื่องราวของท้องถิ่น กว้างกว่าระดับชุมชนทั้งในแง่ของความเป็นมา ประวัติ วิถีชีวิต ประเพณี สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา ตลอดจนเรื่องราวอื่นๆ ของท้องถิ่น ตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต นับว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั้น เป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่สำหรับสังคมไทย ซึ่งโดยปกติแล้ว คนไทยจะคุ้นเคยและติดอยู่กับภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ซึ่งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั้น มีอยู่ใน

สังคมไทยมานานแล้ว แต่ได้ถูกจัดรวมแ่งอยู่กับพิพิธภัณฑ์ประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น และเราไม่เคยพูดถึงเรื่องคำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้กันอย่างจริงจังว่า เราจะใช้เกณฑ์ใดเป็นตัวกำหนดว่า พิพิธภัณฑ์ใดเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือไม่

อย่างไรก็ตามแม้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะมีแ่งอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว แต่เพิ่งจะมีการตื่นตัวเพื่อการจัดตั้งอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง เมื่อประมาณ 10-15 ปีที่ผ่านมาหลังจากการจัดตั้งศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ในปี พ.ศ. 2530 นับได้ว่าเป็นการเริ่มเปิดตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่อสังคมอีกครั้ง และเมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่บ้านที่วัดม่วง จังหวัดราชบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2536 ยิ่งเป็นการเริ่มจุดประกายความคิด การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในที่ต่างๆ มากขึ้น และเริ่มตื่นตัวอย่างจริงจังอีกครั้งหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และการประกาศใช้กฎหมายลูกอื่นๆ เช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป็นต้น ทำให้คนในท้องถิ่นเริ่มหันมาสนใจเรื่องราวของตัวเองมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการต้องการสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ประกอบการศึกษา ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

คำนิยามที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

จากความเหลื่อมทับทางความหมายของท้องถิ่นและชุมชน ทำให้มีความสับสนในเรื่องการใช้คำของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในภาษาไทย เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน แต่อย่างไรก็ตามมีการใช้ Community Museum, Local Museum, Regional Museum และ Folk Museum ในภาษาอังกฤษ หรือแม้แต่ในภาษาญี่ปุ่น มีการใช้ 郷土博物館(Kyodo hakubutsukan¹⁹), 地域博物館(Chiiki hakubutsukan²⁰) หรือ コミュニティ・ミュージア

¹⁹ พิพิธภัณฑ์ประจำถิ่นกำเนิด ส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นประมาณทศวรรษที่ 60-70 มีเนื้อหาการนำเสนอ 2 รูปแบบ คือ เป็นพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับสังคมศาสตร์ เน้นประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต หรือ พิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับสังคมศาสตร์และธรรมชาติของท้องถิ่น

²⁰ พิพิธภัณฑ์ประจำท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์การจัดแสดงด้วยเทคนิคและวัตถุต่างๆ เพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ และลักษณะพิเศษของท้องถิ่น รวมทั้งลักษณะทางธรรมชาติด้วย

ム(Community Museum²¹) หรือ エコミュージアム (Ecomuseum²²) แต่จากการค้นคว้าพบว่า ส่วนใหญ่คำที่ใช้ต่าง ๆ นี้ ล้วนต้องการสื่อความหมายหมายถึงพิพิธภัณฑ์ประเภทเดียวกัน นั่นคือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เช่นเดียวกัน แต่ทั้งนี้ขอบเขตของเนื้อหาที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์ หรือกลุ่มเป้าหมายหลักของพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวมีขอบเขตที่แตกต่างกันออกไป ยกเว้นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (Folk Museum) นั้นเป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ประเภทหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กล่าวคือ ไม่ได้หมายความว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทุกแห่งจะต้องเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านเสมอไป

ผู้เชี่ยวชาญจาก โครงการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยาแห่งชาติ ของประเทศเม็กซิโก (Mexico's National Program of Community Museum and Ethnomuseums) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ พิพิธภัณฑ์ที่อยู่ในการดูแลของชุมชน ได้รับการก่อตั้ง พัฒนา และบริหารงานโดยชุมชนเพื่อชุมชน (The Japan Foundation Asia Center, 1998:8)

ศรีศักร วัลลิโภดม ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นของคนท้องถิ่น สิ่งที่จะนำเสนอ คือ เนื้อหาที่เป็นชีวิตวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น และเมื่อเกิดมาแล้ว คนท้องถิ่นก็เป็นเจ้าของ ทำหน้าที่ดูแลกันเอง รวมทั้งการอธิบายและการนำชม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545b:10)

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ กล่าวว่า ลักษณะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องมองในสองประเด็น คือ ประเด็นการก่อตั้งและการดำเนินการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นและดำเนินการโดยสถาบันหรือองค์กรท้องถิ่น ส่วนอีกประเด็นหนึ่ง คือ เนื้อหาสาระในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ซึ่งจะมองประวัติศาสตร์จากส่วนกลางลงไป แต่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นมุมมองที่มาจากท้องถิ่น (ศูนย์มานุษยวิทยาสิ

²¹ พิพิธภัณฑ์ชุมชน

²² Ecomuseum เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่เชื่อมโยงอดีต และปัจจุบันเข้าด้วยกัน เป็นกลยุทธ์ในการต่อรองกับความต้องการของสังคมในอนาคต มีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะพัฒนาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

วินธ, 2539:91)

พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น น่าจะเป็นสถานที่เก็บเรื่องราวอันจำเพาะของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นเรื่องราวอันเต็มไปด้วยความรู้สึกร่วมและเคลื่อนไหวคล้อยตามได้ตลอด พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นควรเป็นพิพิธภัณฑที่ชาวบ้าน ชาวบ้านรับรู้ได้ง่าย ทั้งเรื่องอดีต ปัจจุบัน จนถึงเรื่องที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต (อพิสิทธิ ธีระจาวรวัฒน, 2540:82-86)

การพัฒนาพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นในประเทศไทยเห็นชัดมาได้ไม่นานก็จริง แต่คนท้องถิ่นต่างๆ มีสำนึกเรื่องนี้มานานมากแล้ว โดยเฉพาะพระสงฆ์องค์เจ้า ครู หรือผู้นำท้องถิ่น คนเหล่านี้มักจะรวบรวมสิ่งของไว้ด้วยความตั้งใจที่ว่าจะอยากจัดทำพิพิธภัณฑ เพียงแต่ยังไม่รู้วิธีการ ไม่มีกำลัง และไม่มีเงิน (ศรีศักร วลัยโกตม อังใน อพิสิทธิ ธีระจาวรวัฒน, 2540:82)

ดังนั้นจึงอาจสรุปความหมายของพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น ได้ว่า ประเภทที่หนึ่ง เป็นพิพิธภัณฑที่จัดแสดงวัตถุและมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา เผยแพร่ และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ประเภทที่สอง เป็นพิพิธภัณฑที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ แต่ไม่ได้มุ่งเน้นที่นำเสนอเนื้อหาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเป็นพิเศษ แต่พยายามนำเสนอถึงเอกลักษณ์ ภูมิปัญญา การดำเนินชีวิตของคน หรือเรื่องราวของท้องถิ่นนั้นโดยรวมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยนำเสนอผ่านวัตถุที่รวบรวมไว้ เช่น พิพิธภัณฑที่พื้นบ้านประเภทต่างๆ และประเภทสุดท้าย เป็นพิพิธภัณฑที่ดำเนินโดยเปิดโอกาสให้คณะบุคคลในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการ ดำเนินงาน และร่วมกิจกรรม และเปิดให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าไปหาความรู้ ส่วนประเด็นเรื่องการจัดตั้งพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นนั้นสามารถเป็นได้ทั้งริเริ่มจากบุคคลหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือนักวิชาการภายนอก รวมทั้งจากภาครัฐด้วย ดังนั้นพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นจึงเป็นพิพิธภัณฑสถานที่มีความหมายครอบคลุมพิพิธภัณฑประเภทต่างๆ ตามที่ระบุไว้ข้างต้น กล่าวคือ ทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานสังกัดหน่วยงานของรัฐ พิพิธภัณฑสถานในสถาบันการศึกษาต่างๆ หรือแม่แต่

พิพิธภัณฑ์เอกชน ที่มีเข้าข่ายลักษณะหนึ่งลักษณะใดใน 3 ประการข้างต้น ก็นับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์
ท้องถิ่นแล้ว

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มิได้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีรูปแบบตายตัวแน่นอน หรือแม้แต่กฎเกณฑ์ที่
เป็นเสมือนคู่มือในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแบบใดแบบหนึ่งเพียงรูปแบบเดียว แต่พิพิธภัณฑ์
ท้องถิ่นเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ทำให้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีรูปแบบที่หลากหลายที่จะ
สามารถปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นไปในรูปแบบต่างๆ มีความคาดหวังในการ
พัฒนาท้องถิ่น แต่ที่สำคัญคือ ท้องถิ่นต้องการอะไรบางสิ่งที่สามารถตอบสนองเพื่อการดำรงอยู่และ
สนับสนุนประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น และเพื่อเพิ่มพลังให้สมาชิกในชุมชนสามารถอนุรักษ์
เอกลักษณ์ ตลอดจนความภาคภูมิใจในชุมชนของพวกเขาเอง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่
อาคารจัดแสดงที่บอกเล่าเรื่องราวของท้องถิ่นเท่านั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ยังสามารถรวมถึงพื้นที่
อื่นๆ ที่สามารถสื่อถึงความเป็นมาและความสำคัญต่อท้องถิ่นด้วย เช่น วัด โรงเรียน ศาลเจ้า หรือศาล
เจ้า ป่าชายเลน หนองน้ำในท้องถิ่น เป็นต้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสมควรเป็นคลังความรู้ที่สามารถ
ตอบคำถามได้ว่า ทำไมแต่ละถิ่นมีวิถีชีวิตไม่เหมือนกัน

วัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเทคโนโลยีที่มีอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันนี้ ได้ก่อให้เกิด
ความกังวลห่วงใยต่อศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างมาก ทั้งจากผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องและผู้อยู่นอก
วงการ จนเกิดการสถาปนาหน่วยงานทางวัฒนธรรมขึ้นมามากมาย เพื่อสกัดกั้นความเปลี่ยนแปลง
และอนุรักษ์สิ่งที่เห็นว่า เป็นของเก่า อันนับว่าเป็นสิ่งดี แต่น่าเสียดายว่า เรามิได้ศึกษาให้ละเอียด
ลึกซึ้งถึงความเป็นไปได้ หรือมิได้ตระหนักว่า ภาวะปกติของสังคมนั้น มิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ หากมี
การเปลี่ยนแปลงความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

พิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ มีความหมายและความสำคัญโดยตรงต่อการศึกษาอนุรักษ์

กล่าวคือ เป็นแหล่งที่อบรมความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ให้แก่คนในสังคม ช่วยให้คนในสังคมแต่ละท้องถิ่น แต่ละภูมิภาครู้จักตนเอง และอีกประการหนึ่งก็คือ การแสดงให้คนภายนอกท้องถิ่นได้รู้ถึงความเป็นมาในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเราอย่างถูกต้อง จึงนับว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเองมีบทบาทที่สำคัญยิ่งทางการศึกษา

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้กล่าวว่า การจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เป็นการสร้างระบบการศึกษา ให้แก่เด็ก ให้เด็กหรือคนในท้องถิ่นได้รู้จักตนเองว่า มีความเป็นมาอย่างไร ในท้องถิ่นมีทรัพยากรอย่างไร และอีกหลายสิ่งหลายอย่าง การจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนอกจากจะนำมาซึ่งการรู้จักตนเองแล้ว ยังเป็นการรู้จักผู้อื่นด้วย เนื่องจากเด็กหรือผู้คนในท้องถิ่น ได้มีโอกาสรู้จักและไปเยี่ยมเยียนผู้คนในท้องถิ่นอื่น ทำให้รู้จักทั้งตนเองและเพื่อนบ้าน (ศุภนิยามานุษยวิทยาสีรินธร, 2545a:6)

นักวิชาการในต่างประเทศ ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ถูกก่อตั้งโดยความคาดหวังและความต้องการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน วัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสามารถกำหนดได้โดยสมาชิกของชุมชน หรือแม้แต่ได้รับการแนะนำของผู้ที่ทราบความคาดหวังและความต้องการของชุมชน พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นสถาบันที่สามารถช่วยพัฒนาท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังสามารถแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประชากร อาณาบริเวณต่างๆ รอบๆ ชุมชนได้ โดยมีบทบาทและหน้าที่เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ อนุรักษ์ ศึกษาวิจัย สื่อสาร และจัดแสดงมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษา และความเพลิดเพลิน แต่เป้าหมายสูงสุดของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนั้นไม่ใช่เพื่อวัฒนธรรม ความรู้ หรือความเพลิดเพลิน แต่เป็นเครื่องมืออันหนึ่งของท้องถิ่นที่มีไว้เพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของท้องถิ่น (The Japan Foundation Asia Center, 1998:56-58)

อันที่จริง ความมุ่งหมายของการจัดพิพิธภัณฑสถานนั้น ก็เพื่อการศึกษาของสังคมอันเป็นคำจำกัดความที่สั้น ทว่ายังขาดความเข้าใจที่ถ่องแท้ ที่ปรากฏทุกวันนี้ การจัดพิพิธภัณฑสถานจึงได้เน้นแต่

รูปแบบของการจัดแสดง เช่น พื้นที่ แสงที่ส่องตกกระทบบัววัตถุ คือให้ดูสวยงาม แม้แต่การเลือกวัตถุก็ล้วนแต่มุ่งเฉพาะสิ่งที่สวยงาม หรือศิลปวัตถุเป็นสำคัญ แต่ในเวลาเดียวกันพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ในเวลานี้ เป็นเพียงแหล่งที่รวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เก่าแก่มาตั้งแสดงเท่านั้น มีลักษณะเป็นการให้ความรู้ที่ไม่ปะติดปะต่อ เน้นอดีตที่ห่างไกลที่คนไม่รู้จักแล้ว ไม่สามารถนำมาเชื่อมต่อไปเข้าใจความเป็นไปทางสังคม และวัฒนธรรมในปัจจุบันได้

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นอกจากจะทำให้คนในท้องถิ่นรู้จักตนเอง มีความภาคภูมิใจ และศรัทธาในตัวเองแล้ว ยังทำให้คนในท้องถิ่นอื่นได้เข้ามาชมและเรียนรู้เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของชุมชนของตน ซึ่งหมายความว่า นอกเหนือจากการที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีหน้าที่หลักอนุรักษ์ จัดแสดงและให้การศึกษามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นบทบาทโดยทั่วไปของพิพิธภัณฑ์แล้ว หากแต่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังจะมีบทบาทในการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจ ความมั่นใจและสามารถสร้างกำลังใจให้คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตน ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านต่างๆ ดังนี้

1. มีบทบาทในการสร้างจิตสำนึก และความภาคภูมิใจในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น
2. เป็นองค์กรที่สงวนรักษาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น
3. มีบทบาทในการเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น
4. มีบทบาทในการให้บริการการศึกษาแก่คนในท้องถิ่นและต่างถิ่น
5. มีบทบาทในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่คนในท้องถิ่น

นอกจากนี้ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอีกประการหนึ่งที่มองข้ามไม่ได้ นั่นคือ การที่มองว่าพิพิธภัณฑ์จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ช่วยยกระดับเศรษฐกิจหมู่บ้าน สร้างความเจริญ และสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวคิด

สำคัญอีกประการหนึ่งทั้งพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยและต่างประเทศนำมาใช้เป็นวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นด้วย นอกเหนือไปจากวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ และเพื่อชุมชน

รูปแบบและเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

Kato Yuji และคณะได้อธิบายถึงรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่นไว้ 3 รูปแบบดังนี้ (Kato Yuji and others, 2001:31)

1. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อสังคมท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรูปแบบนี้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับประชาชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์

2. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้ จะจัดตั้งได้ก็ต่อเมื่อท้องถิ่นมีความพร้อมในเรื่องปัจจัยทางด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ในสังคมปัจจุบันที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวก็มีการพัฒนาตามไปพร้อมๆกันด้วย พิพิธภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยวนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นในท้องถิ่น และเพื่อเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจอันดีของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน

3. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการศึกษาวิจัย เป็นรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เน้นงานบริการการศึกษาผ่านการจัดแสดง การศึกษาวิจัยที่กล่าวถึง ไม่ได้หมายความว่าการศึกษาวิจัยในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งหมายถึงการวิจัยอย่างผู้ชำนาญการของนักวิชาการที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ และมีการแสดงผลงานการศึกษาผ่านการจัดแสดงหรือรายงานการวิจัยแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายรวมถึง การรวบรวมวัตถุที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นเพื่อการศึกษาวิจัย และมีการเผยแพร่ต่อสาธารณชน รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นทำงานวิจัยในท้องถิ่น และใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ที่มีอยู่เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรทางการศึกษาด้วย

งามพิศ สัตย์สงวน ได้เสนอแนวทางการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขนาดเล็กควรจัดแสดงให้เห็นความจำเป็นทางวัฒนธรรมของชุมชน 3 ส่วน คือ

1. ด้านเทคโนโลยี หมายถึง บ้าน ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องมือทำมาหากิน สิ่งที่แสดงถึงปัจจัยสี่ของชุมชน
2. ด้านการจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ การอบรมเยาวชน การทำงาน การอยู่ร่วมกันภายในชุมชน
3. ด้านระบบความเชื่อ หมายถึง การจัดการเกี่ยวกับความกลัว โรคภัยไข้เจ็บ ความตาย ความลึกลับต่างๆ และความคิดเกี่ยวกับโลกหน้า

ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขนาดใหญ่ ควรคำนึงถึงมโนภาพย่อยของวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งคือ องค์ภาพรวม (holistic) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมทุกด้านของมนุษย์ เช่น ชีวิตประจำวัน เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี พิธีกรรมต่างๆ วิธีการทำมาหากิน การบริโภคสิ่งต่างๆ นิทาน ฯลฯ ซึ่งองค์ภาพรวม มีความสำคัญเพราะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของมนุษย์ในชุมชนต่างๆ ได้ ซึ่งหมายถึง การนำเสนอภาพรวมของวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้สมบูรณ์ที่สุด โดยแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนแต่ละกลุ่มชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ อันประกอบด้วย 9 ด้าน คือครอบครัวและเครือญาติ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์และการสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะ และนันทนาการ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2540:11-22)

สิ่งที่พบกันทั่วไปในการจัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ มักจัดแสดงเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางวัตถุ แต่เพียงอย่างเดียว เพราะจัดแสดงง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งหมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่าง ขนาด น้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มาก ซึ่งประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันสังคม วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม ศิลปะ ภาษา และพิธีกรรม ทั้งๆที่สามารถจัดแสดงได้ด้วยวิธีการต่างๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นเรื่องการเรียนรู้เพื่อให้ผู้คนได้รู้จักตนเอง และรู้จักผู้อื่น พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นต้องไม่เน้นที่รูปแบบของอาคาร เทคนิคในการนำเสนอ อย่างเช่น พิพิธภัณฑสถานขนาดใหญ่ของรัฐ แต่จะต้องใช้ความรู้ในท้องถิ่นเป็นตัวนำ และจะต้องสื่อองค์ความรู้ที่มีอยู่นั้นให้ผู้คนในท้องถิ่นหรือต่างท้องถิ่นให้ได้ โดยวิธีการใดๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของท้องถิ่น แต่ประเด็นสำคัญประการแรกที่จะต้องให้ความสำคัญ อยู่ที่ข้อได้สาระหรือความรู้ของท้องถิ่น ซึ่งมีมติในสังคมไทยเกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น คือ มติของพื้นที่และดินแดน ถ้าเป็นไปได้ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ควรจะต้องนำเสนอประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของผู้คนในพื้นที่ ที่ต้องอาศัยนักโบราณคดีช่วยในการศึกษาตีความ และประวัติศาสตร์ทางสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้คนที่อยู่สืบต่อกันมา หมายถึงเรื่องราวของอดีตที่ไม่ทราบว่ท้องถิ่นแต่เดิมนั้นมีใครอยู่อาศัยมาก่อนแล้วบ้าง แต่ได้ทิ้งร่องรอยที่เป็นหลักฐานทางด้านวัฒนธรรมไว้ ซึ่งให้เห็นถึงความเจริญ ความเป็นมา อาจจะเป็นรูปของตำนาน หรือเรื่องเล่าในท้องถิ่น เป็นต้น (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545a:7-10)

นอกจากนั้นในการสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2539 ทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้นำเสนอขั้นตอนการจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดม่วง ซึ่งมีลักษณะพิเศษที่มีความแตกต่างจากพิพิธภัณฑสถานทั่วไปในประเด็นต่อไปนี้ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2540:123)

1. ท้องถิ่นเป็นผู้ริเริ่ม จัดทำ และดำเนินการ กล่าวคือ ความต้องการในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน ควรจะต้องเกิดจากความต้องการ หรือเกิดจากการริเริ่มในท้องถิ่น บางแห่งอาจมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือบ้าง แต่ชาวบ้านจะต้องทำหน้าที่ในการจัดการ ดูแลรักษา และดำเนินการเอง

2. เนื้อหาที่นำเสนอ เป็นเรื่องราวของชุมชนในด้านต่างๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน การทำมาหากิน ศาสนาและความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือท้องถิ่น

เป็นสำคัญ

3. มีความหลากหลาย พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นแต่ละที่จะมีลักษณะพิเศษเฉพาะ อันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

4. เน้นความเรียบง่ายแต่มีความหมายต่อชุมชน วัตถุที่นำมาจัดแสดงมีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ ไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า อาจจะเป็นศิลปวัตถุทางศาสนาที่ทางวัดเก็บรวบรวมไว้ หรือศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่น

อารีย์ อัครนุภาพ (2532) ได้เสนอแนะไว้ว่า เนื้อหาที่ควรจัดในพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น ควรเน้นวิถีทางการดำเนินชีวิตและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังชาวบ้านในท้องถิ่นให้เกิดความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน รู้จักการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไป แต่ด้วยในฐานะที่พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางข่าวสาร จึงควรจัดกิจกรรมที่เน้นทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีในท้องถิ่น การพัฒนาอาชีพของท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ดังนี้

เนื้อหาด้านวิถีการดำเนินชีวิตและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรจัดแสดงโดยแบ่งเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

หมวดศิลปกรรม เช่น วรรณกรรมพื้นบ้าน นาฏศิลป์ ดนตรี ศิลปะ

หมวดมนุษยศาสตร์ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ค่านิยม

หมวดการช่างฝีมือ เช่น การปั้น แกะสลัก การทอผ้า

หมวดกีฬาและนันทนาการ เช่น กีฬาพื้นเมือง การละเล่น

หมวดคหกรรมศาสตร์ เช่น อาหาร การแต่งกาย

เนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีท้องถิ่น การพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ควรจัดแสดง

หมวดเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์

หมวดไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ เช่น การทำหม้อแปลงไฟฟ้า การสื่อสาร

หมวดดาราศาสตร์ เช่น สภาพธรรมชาติดินฟ้าอากาศ

หมวดการสาธารณสุข เช่น การดูแลสุขภาพอนามัย

ัญญา นวมทอง (2538) ได้ศึกษาแนวทางในการกำหนดรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดอ่างทอง พบว่า ส่วนใหญ่เห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน และต้องการให้มีการจัดตั้งอย่างยิ่ง เพราะเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาในด้านต่างๆ โดยให้ขึ้นตรงต่อจังหวัด และมีผู้ว่าราชการจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด และศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นแกนนำในการจัดตั้ง ซึ่งจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ก่อนและหลังการจัดตั้งโดยอาศัยสื่อทุกรูปแบบ ด้านการให้ความร่วมมือ ส่วนใหญ่จะช่วยในด้านการประชาสัมพันธ์ และแนะนำแหล่งบุคคลที่จะบริจาควัตถุสิ่งของเพื่อการจัดแสดง ด้านการบริหาร การดำเนินการ เห็นว่า ควรเป็นรูปคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากประชาชนให้ความสนใจในด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกันเป็นแกนนำในการจัดตั้ง โดยมีอิสระในการบริหาร ดำเนินการแบบเอกชน เนื้อหาการจัดแสดงจะต้องแสดงถึงเอกลักษณ์ในท้องถิ่น และเห็นด้วยกับการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน โดยจะต้องใช้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาที่จัดแสดงเป็นสำคัญ

จากการที่นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวถึงรูปแบบและเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การจัดการในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอาจจะไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบเฉพาะแบบไหนอย่างไรก็ได้ถ้าให้ความหมายในเรื่องราวนั้นครบถ้วน อย่างไรก็ดีไม่ควรเป็นเรื่องหยุดนิ่งหรือมีแต่เพียงนามธรรมที่ไม่อาจสื่อถึงชาวบ้านได้ ในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ที่ถูกต้องและมีรูปแบบที่ดีนั้น มิได้มีความหมายเพียงแค่การนำสิ่งของมาจัดวางหรือตั้งเรียงกันเท่านั้น หากแต่ต้องสามารถสื่อความหมายให้ได้ และสิ่งของที่เลือกมาใช้ในการจัดแสดงนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นของมีค่า ไม่จำเป็นต้องใช้โบราณวัตถุของจริงในการจัดแสดง การใช้รูปถ่าย หรือวัตถุจำลองอาจเป็นทางเลือกหนึ่ง

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นับเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความรู้ และความเข้มแข็ง

ให้กับท้องถิ่น รวมถึงการให้การศึกษานอกระบบเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ ตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นอกเหนือจากการเก็บรวบรวมศิลปวัตถุต่างๆ แล้ว ยังจำเป็นต้องจัดแสดงให้เห็นกลุ่มคน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และมีทิศทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหวอย่างสืบเนื่อง ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัย การแสวงหาความร่วมมือ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในบริบททางสังคมวัฒนธรรมในท้องถิ่นร่วมกันอย่างละเอียดรอบคอบ

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการพูดถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ส่วนใหญ่เรามักจะคิดถึงพิพิธภัณฑ์ที่มุ่งนำเสนอเนื้อหาทางด้านสังคม ประวัติศาสตร์ รวมทั้งประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ แทบจะไม่มีใครคิดถึงพิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอเนื้อหาทางด้านเทคโนโลยี หรือด้านวิทยาศาสตร์ เพราะแม้ว่าในปัจจุบันจะมีพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ในสังกัดของหน่วยงานของรัฐจัดตั้งอยู่ตามสถานที่ต่างๆ บ้าง แต่พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์เหล่านั้น ก็ไม่ได้นำเสนอเรื่องราว ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นแต่อย่างใด ยังเน้นอยู่กับทำให้ความรู้ตามหลักการวิทยาศาสตร์เพียงด้านเดียว ไม่มีการตีความวิเคราะห์เรื่องเทคโนโลยี การใช้วัตถุ ศิลปวัตถุต่างๆ ด้วยหลักการหรือแนวคิดทางวิทยาศาสตร์เลย ที่ผ่านมามีความพยายามนำเนื้อหาของท้องถิ่นเข้ามาจัดในพิพิธภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น ที่ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาเขาขุนพนม จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่จากการไปเยี่ยมชมสำรวจเมื่อปลายปี 2546 ที่ผ่านมาพบว่า ทางศูนย์ฯได้มีการยกห้องจัดแสดงดังกล่าวออก แล้วปรับปรุงให้เป็นห้องสำหรับการจัดกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์ไปแล้ว จึงเป็นที่น่าสนใจว่าให้คิดและติดตามว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีเนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยี จะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทยหรือไม่

แนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในต่างประเทศ

หากจะพิจารณาถึงจุดกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในต่างประเทศ เปรียบเทียบกับ

ประเทศไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า มีทั้งความแตกต่างและคล้ายคลึงกันที่น่าสนใจ กล่าวคือ เริ่มมี กระแสในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นครั้งแรกในทวีปยุโรป เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 และเป็น รูปร่างเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 19 นี้เอง ซึ่งสาเหตุที่นั่นมาจากการที่สังคมยุโรป ได้รับผลกระทบจาก ปฏิวัติอุตสาหกรรม รวมทั้งบทบาทที่มีมากขึ้นของชนชั้นกลาง ส่งผลให้ชนชั้นสูงพยายามที่จะลด ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ชนชั้นสูงจึงเริ่มหันไปนิยมสร้างวิถี ชีวิตที่เรียบง่ายแบบชนบท ชนชั้นกลางของประเทศสวีเดน เริ่มรวบรวมเพลงพื้นบ้านไว้เพื่อ การศึกษา ต่อมานักภาษาศาสตร์และประวัติศาสตร์ชาวสวีเดน ชื่อ อาเธอร์ อาซีลัส (Arthur Hazelus) เกรงกลัวว่า ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นจะสูญหาย จึงรวบรวมสะสมวัตถุเกี่ยวกับ ท้องถิ่นเพื่อการศึกษา นำมาสู่การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ Scandinavian Folklore Museum ขึ้นที่ ประเทศสวีเดนในที่สุด จากนั้นแนวคิดดังกล่าว ได้แพร่หลายไปยังวงการศึกษาในระดับ มหาวิทยาลัยต่างๆ ในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ต่อมาได้มีการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นหลายแห่งในสหราชอาณาจักร ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1912 และสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ.1920-1930 ส่วนประเทศต่างๆในทวีปยุโรป รวมทั้ง ญี่ปุ่น มีการเก็บรวบรวมวัตถุจากท้องถิ่นมาเพื่อการศึกษาด้านคติชนวิทยา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และชาติพันธุ์วิทยา มาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว

แนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่นนั้น เริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อกลางทศวรรษที่ 70 โดย อาศัยแนวคิดของนักวิชาการพิพิธภัณฑ์ อิโต โทชิโร่ (Ito Toshiro) ผู้ซึ่งนำเสนอแนวทางการจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์ในชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งแรกของญี่ปุ่น ได้แก่ พิพิธภัณฑ์เมืองของอำเภอฮิราทสึกะ จังหวัดคานะกาวะ ซึ่งเปิดดำเนินการในปี 1976 ปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น ส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานของรัฐบาลท้องถิ่น ระดับตั้งแต่ จังหวัด อำเภอ ลงไปตามลำดับ เป็นสถาบันที่สร้างขึ้นโดยนโยบายของผู้บริหารของรัฐบาลท้องถิ่น ที่พยายามตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์สำหรับท้องถิ่น และเพื่อใช้เป็น

สถาบันที่รองรับการศึกษาตลอดชีวิต และเป็นสถาบันสังคมที่มีความสัมพันธ์กับประชาชนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งแนวคิดของอิตอ นั้น ได้นำเสนอวิวัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานไว้ 3 ยุคสมัย ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดในด้านต่างๆ พอสรุปได้ดังตารางข้างล่างนี้

ลักษณะของพิพิธภัณฑ์ใน 3 ยุคสมัยของพัฒนาการพิพิธภัณฑ์

หัวข้อ/ ยุค	ยุคที่ 1	ยุคที่ 2	ยุคที่ 3
วัตถุประสงค์	เพื่อเก็บรวบรวมวัตถุ	เพื่อการจัดแสดงวัตถุ	เพื่อการมีส่วนร่วมของสังคมท้องถิ่น
นักวิชาการประจำ	ไม่มี	ภัณฑารักษ์	ภัณฑารักษ์ และเจ้าหน้าที่เฉพาะทาง
การจัดแสดง	เน้นที่วัตถุเป็นหลัก	เน้นการนำเสนออย่างมีหัวข้อเรื่อง	เน้นการนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวกับวัตถุเพื่อให้เกิดความรู้
คำบรรยาย	ไม่มี	บางแห่งมีป้าย บางแห่งใช้เจ้าหน้าที่ช่วยในการบรรยาย	มีการให้ข้อมูลในรูปแบบต่างๆ
การศึกษาค้นคว้าวิจัย	ไม่มี	เรื่องที่ภัณฑารักษ์สนใจ	เรื่องที่ตอบสนองความต้องการประชาชน

ปัจจุบันแม้ว่าประเทศญี่ปุ่นจะมีการพัฒนาทางด้านต่างๆ ไปมาก แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศญี่ปุ่นเองได้พัฒนาเป็นยุคที่ 3 ทั้งหมดแล้ว ในความเป็น

จริงยังคงมีพิพิธภัณฑ์ในทุกรูปแบบอยู่ แต่พิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน มักจะพยายามผลักดันตัวเองให้เข้าสู่พิพิธภัณฑ์ในยุคที่ 3 โดยพยายามเน้นการมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นให้มากที่สุด ซึ่งพิพิธภัณฑ์ในยุคแรกที่ยังคงอยู่ส่วนใหญ่นั้น จะเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็ก หรือของสะสมส่วนบุคคล

นอกจากนั้น Kawazoe Noboru (2001:3) ได้กล่าวถึงความหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ที่ก่อตั้งโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นระดับจังหวัด หรือเล็กกว่า รวมทั้งพิพิธภัณฑ์ที่ก่อตั้งอยู่ในท้องถิ่นหลากหลายประเภท ที่มีความใกล้ชิดกับชุมชน ทั้งพิพิธภัณฑ์ที่ก่อตั้งโดยผู้เชี่ยวชาญหรือธุรกิจของประชาชน ซึ่งมีเนื้อหาหลากหลาย ครอบคลุมทั้งพิพิธภัณฑ์ด้านธรรมชาติวิทยา โบราณคดี ประเพณี ผลิตผล วิทยาศาสตร์ และอื่นๆ รวมถึง พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง ที่เป็นเสมือนที่ชุมนุมชน หอจดหมายเหตุประจำท้องถิ่น

แนวคิด Ecomuseum ของฝรั่งเศส ซึ่งได้รับการนำไปประยุกต์ใช้ในญี่ปุ่น ถูกนำเสนอโดย Georges Henri Riviere ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงวัฒนธรรม แห่งรัฐบาลฝรั่งเศส โดยแนวคิดดังกล่าวได้มีการพัฒนาทางด้านนิยามของพิพิธภัณฑ์มาอย่างต่อเนื่อง โดยในปัจจุบันหมายถึง สถาบันทางวัฒนธรรมที่มีวิธีการดำเนินการต่างๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในเขตนั้นๆ ทำหน้าที่ในการศึกษาวิจัย สงวนรักษา จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมและธรรมชาติที่เป็นตัวแทนของรูปแบบการใช้ชีวิต และสิ่งแวดล้อมในเขตนั้นๆ (Tansei Institute, 2001: 14) นอกจากนี้ Nancy J. Fuller ได้ให้ความเห็นว่า Ecomuseum เป็นสถาบันทางสังคมที่ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า พิพิธภัณฑ์กับชุมชนควรจะมี ความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันทั้งระบบชีวิต นอกจากนี้ยังเป็นเสมือนศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของชุมชน และยังเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และเป็นยุทธวิธีในการตอบสนองความต้องการในอนาคตของสังคม โดยกิจกรรมและวัตถุในพิพิธภัณฑ์สะท้อนให้เห็นว่า อะไรมีความสำคัญต่อชุมชน โดยมีพันธกิจเพื่อพัฒนาชุมชนและรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน มีการแบ่งการดำเนินงานออกเป็น คณะกรรมการดำเนินการฝ่ายต่างๆ มีการแบ่งออกเป็นพิพิธภัณฑ์ศูนย์กลาง (core) และหน่วยงาน

เสริม (Satellites) ตามสถานที่ต่างๆ ในท้องถิ่นเดียวกัน หรือท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งนอกจากจะเป็นการร่วมมือของคนในชุมชนเดียวกันแล้ว ยังเป็นการสร้างเครือข่ายสำหรับชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ในบริเวณท้องถิ่นเดียวกัน ซึ่งแนวคิดนี้เป็นที่น่าสนใจศึกษา สำหรับการนำมาประยุกต์ใช้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย

แนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย

สำหรับแนวคิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยนั้น ไม่สามารถหาหลักฐานอ้างอิงได้อย่างแน่ชัดว่า ได้เริ่มมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมาตั้งแต่เมื่อใด ทั้งนี้ เพราะในอดีต วัดต่างๆ ได้มีการสะสมวัตถุมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เท่าที่มีการอ้างอิงได้นั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีการก่อตั้งมาเป็นเวลานานแล้วในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์วัด หรือของสะสมของพระสงฆ์ เพราะหากมองย้อนกลับไปดูพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานไทยแล้ว จะพบว่า วัดใหญ่ๆ หลายแห่งตามเมืองต่างๆ ได้เริ่มมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของวัดมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น พิพิธภัณฑ์ที่วัดราชาธิวาส จังหวัดสุโขทัย พิพิธภัณฑ์ที่วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พิพิธภัณฑ์ที่วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน และพิพิธภัณฑ์ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น และเมื่อดูพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในช่วงกลาง จะพบว่า ก่อนการยกฐานะพิพิธภัณฑ์สถานประจำวัด 11 แห่งให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติตามพระราชบัญญัติ ใน พ.ศ. 2505 นั้น ทางกรมศิลปากรเองก็ดูแลพิพิธภัณฑ์วัดต่างๆ เหล่านี้มาอยู่แล้ว และการที่กรมศิลปากรพยายามที่จะกระจายการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สถานไปตามภูมิภาค และจังหวัดต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ที่จะตอบสนองแก่ท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ การดำเนินงานยังมีข้อจำกัดอยู่มาก เนื่องจากความเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทำให้เนื้อหาและขอบเขตของการนำเสนอ กว้างเกินกว่าที่ควรจะเป็น อาทิ ตามเขตการปกครองส่วนจังหวัด ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งนั้นตั้งอยู่ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความจริงแล้วการเกิดขึ้นของ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยนั้น เกิดขึ้นมา

นานแล้ว หากแต่ยังไม่มีทิศทางที่แน่นอน ได้แต่ทำตามศักยภาพของตนเอง

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กำลังเป็นกระแสความคิดแนวใหม่ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย แม้ปัจจุบันตามจังหวัดต่างๆ แทบทุกจังหวัดจะมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตั้งอยู่ก็ตาม แต่กระนั้นก็ยังถือว่าเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนชุมชนและท้องถิ่นที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทย ที่ยังขาดแคลนชุมชนคลังทางปัญญาท้องถิ่นไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และการพัฒนาท้องถิ่น เพราะนอกจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จะเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นแล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และร่วมกันดำเนินการของท้องถิ่น เพื่อคนในท้องถิ่นเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่น สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการขยายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก่ชุมชน อันเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2540:123)

ศรีศักร วัลลิโภดม และ สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ อ้างใน ศรีนทีรา บัทมาคม, 2544: 49) ได้กล่าวถึงแนวคิดกับพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ สรุปได้ว่า ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของบ้านเมืองที่พัฒนาแล้ว มักพยายามที่จะทำความเข้าใจถึงชีวิต วัฒนธรรม โลกทัศน์ และค่านิยมของคนในสังคมท้องถิ่น ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาเปลี่ยนแปลง และนอกจากการพัฒนาแล้ว ก็ยังต้องมีเรื่องการอนุรักษ์อีกด้วย ในกระบวนการอนุรักษ์นั้น การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน นับเนื่องเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มีความหมายในเรื่องของการศึกษา เป็นการศึกษาที่จะทำให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักความเป็นมาของตนเอง และรู้จักสังคม ศิลปวัฒนธรรมของตนเองว่าเป็นอย่างไร เหมือนและแตกต่างกันไปจากกลุ่มชนในท้องถิ่นอื่นที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงและห่างไกลออกไปเช่นใด การรู้จักตนเองทำให้เกิดสติปัญญาที่จะวินิจฉัยสิ่งใดๆ หรือกิจกรรมใดๆ ด้วยตนเองได้ ไม่ต้องคอยแต่หลงเชื่อผู้อื่นซึ่งอาจนำไปผิดทางได้ ในขณะที่ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและชุมชนของตนเองนั้น เป็นสิ่งที่อาจต่อต้านการขานรับสิ่ง

ใหม่ ๆ หรือวัฒนธรรมใหม่ ๆ จากภายนอกที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เช่นเดียวกัน แต่การที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นมาให้เกิดจิตสำนึก และความมั่นคงทางสังคมนั้น หาใช่เพียงการนำเอาโบราณศิลปวัตถุมารวบรวมไว้ และจัดแสดงให้เห็นดูแปลกตาและประทับใจ เหมือนกับพิพิธภัณฑ์ต่างๆ มีอยู่ในขณะนี้ เพราะจุดมุ่งหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่ได้อยู่ที่การจัดแสดงสิ่งของหายาก เก่าแก่ สวยงาม และมีมูลค่าราคาสูง หากแต่ต้องการให้มองผ่านวัตถุเหล่านั้นเข้าไปถึงคนในมิติของชีวิตวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน

ในช่วงก่อนปีพุทธศักราช 2530 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ยังไม่มีรูปแบบและการจัดตั้งให้เห็นได้อย่างชัดเจนนัก พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในช่วงแรกนี้ ส่วนใหญ่เป็นการจัดแสดงวัตถุสะสมต่างๆ ของวัดหรือพระสงฆ์ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์วัดขนาดเล็กนั้นมิให้เห็นอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เป็นที่แพร่หลายมากนักในช่วงแรกๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแนวคิดเรื่องการจัดพิพิธภัณฑ์ในช่วงนั้น ยังคงยึดติดอยู่กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นหลัก พิพิธภัณฑ์วัดที่เปิดให้ประชาชนได้เข้าชมในช่วงระยะแรกนั้น เช่น พิพิธภัณฑ์สงครามวัดใต้ จังหวัดกาญจนบุรี พิพิธภัณฑ์วัดเกาะ จังหวัดเพชรบุรี พิพิธภัณฑ์เรือ วัดยาง ณ รังษี จังหวัดลพบุรี นอกจากนั้นยังมี พิพิธภัณฑ์การแพทย์แผนไทย อภัยภูเบศร์ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น และในจังหวัดต่างๆ มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่สะสมศิลปวัตถุพื้นบ้าน หรือวัตถุที่เกี่ยวกับความเชื่อและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไว้ บางแห่งได้มีการจัดแสดงส่วนบุคคลในบ้านของตนเอง บางแห่งเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ให้ผู้สนใจเข้าชม เช่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จำทวี ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์เอกชนที่นำเสนอเรื่องราวของวัฒนธรรมท้องถิ่น เริ่มในพ.ศ. 2526

พุทธศักราช 2530 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับการสนับสนุนแบบให้เปล่าจำนวน 999 ล้านบาท (ประมาณ 170 ล้านบาท) จากรัฐบาลญี่ปุ่นในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อเป็นศูนย์วิจัยระดับนานาชาติด้านอยุธยาศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ไทยสมัยที่พระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี และเพื่อจัดพิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาในฐานะต่างๆ และเพื่อที่จะเป็นศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับ

อยุธยาศึกษาสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งการจัดตั้งศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในครั้งนั้น กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวทางด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้เป็นอย่างดีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และเป็นตัวอย่างของรูปแบบพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ ที่เน้นการนำเสนออย่างถูกต้องตามหลักวิชาการพิพิธภัณฑ์ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งในช่วงเวลานั้นในประเทศไทย ยังไม่มีการตื่นตัวและกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแพร่หลายอย่างในทุกวันนี้ ทั้งๆ ที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ กระจายอยู่ตามสถานที่ต่างๆ เช่น วัด สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ หรือของสะสมส่วนบุคคลอยู่บ้างแล้ว เพียงแต่ส่วนใหญ่เป็นเพียงพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กๆ เท่านั้น

ในปี พ.ศ. 2536 ทางมหาวิทยาลัยศิลปากร ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ และชาวบ้านม่วง ร่วมกันจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่พื้นบ้านวัดม่วงขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อรวบรวมและจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ทางวัดม่วง (โดยเจ้าอาวาส พระครูวรธรรมพิทักษ์) ได้รวบรวมไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งจากการที่นักวิชาการเข้าไปช่วยในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว ทำให้เกิดเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเป็นไปในรูปแบบและการนำเสนอเนื้อหาที่ครอบคลุมและชัดเจน ตามหลักการวิชาการพิพิธภัณฑ์ นับได้ว่าพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงเป็นตัวอย่างและเป็นจุดกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวอีกกระลอกหนึ่งในสังคมไทย ในเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพราะหลังจากที่พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงได้รับการสนับสนุนในการจัดตั้งแล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำนวนมากได้รับการจัดตั้งอย่างต่อเนื่อง ทั้งพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับการสนับสนุนทางด้านวิชาการ เช่น หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา พิพิธภัณฑ์วัดจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ที่ชาวบ้านจัดทำกันเองตามกำลังและความสามารถที่มีอยู่

ในช่วงเวลาเดียวกัน ความพยายามของรัฐบาลในการสนับสนุนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้น ออกมาในรูปแบบของความพยายามของกรมศิลปากร ในการที่จะผลักดันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ให้นำเสนอมิติด้านท้องถิ่น ได้ถูกนำเสนอในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ซึ่งทางรัฐบาลได้สนับสนุนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ประจำเมือง ตามจังหวัดต่างๆ ให้ครบทุกจังหวัด ตามโครงการระยะยาว 10 ปี ซึ่งโครงการดังกล่าวได้จัดการปรับปรุงเนื้อหาของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเดิมที่มีอยู่บางแห่ง และจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติใหม่ ในโครงการดังกล่าวอีก 5 แห่ง

ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุนให้สถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ ได้รวบรวม ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของแต่ละสถาบันการศึกษานั้นๆ ตั้งอยู่ ซึ่งจะออกมาในรูปแบบของศูนย์วัฒนธรรมประจำสถานศึกษานั้นๆ ซึ่งเป็นสถานที่รวบรวมวัตถุต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ที่ได้ทำการศึกษาทางวิชาการของนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งบุคลากรของสถาบันการศึกษานั้นๆ แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ตามสถานศึกษา นี้ ได้ซบเซาลงไปอย่างมาก จนกระทั่งหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติแล้ว ทำให้สถาบันการศึกษาต่างๆ กลับมาให้ความสนใจในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในสถาบันการศึกษาอีกครั้ง เพื่อจัดทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ให้รองรับต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัย และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

หลังจากช่วงที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้รับการนิยมนำมาจัดตั้งโดยหน่วยงานต่างๆ ทางด้านเอกชน หรือบุคคลต่างๆ ที่มีความสนใจหรือมีความเชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ ได้หันมาเก็บรวบรวม และนำเสนอเรื่องราวต่างๆ เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ผ่านการจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์เล็กๆ เช่น เรื่องผ้า ที่พิพิธภัณฑ์ผ้า บ้านแสงดา บันสิทธิ ทางภาคเหนือ พิพิธภัณฑ์หนังตะลุง สุชาติ ทรัพย์สิน ทางภาคใต้ เป็นต้น และในขณะที่วัดต่างๆ มีความสนใจที่จะจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกันอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยประการสำคัญ คือ วัดมีวัตถุต่างๆ ที่สะสมไว้เป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากความรู้ความเข้าใจในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ และข้อจำกัดทางด้านผู้เชี่ยวชาญที่จะให้คำปรึกษา คำแนะนำในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทั้งหมดได้ ทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่ ต้องจัดหาวิธีการในการจัดตั้ง จัดแสดง นำเสนอต่างๆ ด้วยตนเอง ทำ

ให้ขาดความสมบูรณ์ของการเป็นพิพิธภัณฑ์ตามหลักวิชาการเท่าที่ควร ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยนั้น เกิดจากความต้องการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทาง วัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน เพื่อส่งเสริมการรู้จักที่มา สังคม ศิลปะและวัฒนธรรมของตนเอง ตลอดจนรักและภูมิใจในถิ่นกำเนิด ถึงแม้ว่าจะมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่จะมีปัญหาทางด้าน การบริหารจัดการ และเนื้อหาของงานวิชาการก็ตาม แต่ต้องนับว่าเป็นนิมิตหมายที่ดี ที่ท้องถิ่น ต่างๆ เริ่มให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อนที่จะสูญหายไปความทรง จำของคนรุ่นใหม่ ที่นับวันจะห่างเหินจากวัฒนธรรมท้องถิ่นออกไปทุกขณะ

พิพิธภัณฑ์วัด

พิพิธภัณฑ์ในศาสนสถานหรือพิพิธภัณฑ์วัดนั้น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นตัวแทนของ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และดูเหมือนจะเป็นลักษณะเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นใน ประเทศไทยที่ พิพิธภัณฑ์วัด เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่จัดตั้งอยู่ในบริเวณศาสนสถาน หรือพิพิธภัณฑ์ ที่วัดทำหน้าที่ในการบริหารดำเนินงาน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นและมีการใช้สถานที่การจัดแสดง ของพิพิธภัณฑ์อยู่ในวัด พิพิธภัณฑ์วัดบางแห่งเป็นการริเริ่มความคิดของพระสงฆ์ หรือผู้เกี่ยวข้องกับ วัด เช่น คณะกรรมการบริหารวัด แต่บางแห่งเป็นความต้องการของท้องถิ่น แต่ด้วยความที่วัดเป็น ศูนย์กลางของท้องถิ่น จึงอาศัยบริเวณส่วนหนึ่งของวัด จัดเป็นพิพิธภัณฑ์ ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์วัดใน ประเทศไทยนั้น มีเป็นจำนวนมาก อาจประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศ แต่ ยังไม่สามารถระบุถึงจำนวนที่ชัดเจนได้ เนื่องจากยังไม่มีการสำรวจอย่างเป็นทางการ โดยส่วนใหญ่ พิพิธภัณฑ์วัดนี้ สามารถจัดกลุ่มตามประเภทประเด็นการนำเสนอได้เป็น 2 กลุ่ม คือ พิพิธภัณฑ์วัด ประเภทที่นำเสนอประเด็นเนื้อหาเป็นเรื่องราว เช่น เรื่องศาสนา คัมภีร์ ชีวประวัติของพระภิกษุสงฆ์ หรือเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นต้น ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือ พิพิธภัณฑ์วัดที่ไม่ได้มีการ นำเสนอเนื้อหาทั่วไป ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องราวใดๆ แต่เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เน้นการรวบรวมวัตถุต่างๆ แล้ว

นำมาแบ่งแยกประเภทเพื่อการจัดแสดง ซึ่งเราจะพบพิพิธภัณฑสถานประเภทหลังนี้อยู่มากมาย แต่ทั้งนี้ พิพิธภัณฑสถานวัดโดยมากนั้นจะจัดตั้งขึ้นเพื่อจัดแสดงวัตถุประเภทต่างๆ ที่ทางวัดได้เก็บสะสม ครอบครองดูแล และอีกส่วนได้รับการบริจาคจากประชาชน หลังจากเริ่มจัดทำพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑสถานวัดไม่มีความจำเป็นจะต้องเป็นพิพิธภัณฑสถานที่มีการนำเสนอเรื่องราว หรือจัดแสดงวัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือวัดเสมอไป บางแห่งจัดแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ และ วัตถุที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

ความคล้ายคลึงกันของพิพิธภัณฑสถานวัดในภูมิภาคต่างๆ นั้น จากการไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานวัดในภาคต่างๆ พบว่า มีลักษณะร่วมกัน คือ ส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑสถานที่จัดทำกันตามความเข้าใจของแต่ละที่ต่องานพิพิธภัณฑสถาน มักเริ่มจากการระดมเก็บรวบรวมวัตถุต่างๆ และทำการแบ่งประเภทวัตถุเพื่อนำเสนอ เนื่องจากเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ชาวบ้านจัดทำกันเอง ทำให้เป็นพิพิธภัณฑสถานที่เน้นวัตถุมากกว่าเนื้อหา ขาดวิธีการนำเสนอและการถ่ายทอดข้อมูลที่ดี วัตถุส่วนใหญ่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานวัด นอกเหนือจากศาสนวัตถุ หรือวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาแล้ว ยังมีวัตถุที่สะท้อนให้เห็นชีวิตประจำวันในอดีต เช่น เครื่องถ้วย เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เป็นส่วนใหญ่ จะมีลักษณะเด่นที่แตกต่างกันไปตามภูมิภาค หรือของสะสมของแต่ละวัดไปบ้าง เช่น พิพิธภัณฑสถานวัดในภาคเหนือมักจะจัดแสดงพระพุทธรูป และสิ่งของที่ใช้ในศาสนพิธีของชาวล้านนาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้เน้นการนำเสนอเรื่องราว ในวัตถุบางสิ่งเป็นพิเศษ กล่าวโดยสรุปคือ ส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑสถานที่เสนอเรื่องราวทั่วไป ไม่มีหัวข้อหลักในการนำเสนอมากนัก ในขณะที่วัดบางวัดในภาคกลาง พยายามนำเสนอวัตถุบางประเภท ที่ทางวัดได้เก็บสะสม เป็นเนื้อหาหลักของพิพิธภัณฑสถานของตนเอง เช่น ผนังใหญ่ ที่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี และวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี เรือที่วัดยาง ณ รังสี เป็นต้น แต่มีพิพิธภัณฑสถานจำนวนมากที่นำเสนอวัตถุ เพื่อแสดงให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นคนลุ่มน้ำภาคกลาง ผ่าน เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ และเมื่อสังเกตลักษณะพิเศษของพิพิธภัณฑสถานวัดในภาคต่างๆ แล้ว พบว่า เนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานวัดตามภูมิภาคต่างๆ จะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกันออกไป เช่นใน

ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก พิพิธภัณฑวัตถุส่วนใหญ่ จะเป็นพิพิธภัณฑวัตถุที่จัดเก็บและจัดแสดงเรื่องราววัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนวัตถุ และเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน ในขณะที่พิพิธภัณฑวัตถุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีส่วนคล้ายภาคเหนือแต่มีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือ มีพิพิธภัณฑวัตถุที่เป็นอนุสรณ์สถานสำหรับพระภิกษุที่ได้รับการนับถือว่าเป็นเกจิอาจารย์ หรือพระที่มีชื่อเสียง กระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพระภิกษุสายวิปัสสนากรรมฐานที่เป็นที่ศรัทธา นับถือของประชาชนจำนวนมาก และได้มีการสร้างพิพิธภัณฑวัตถุเพื่อเป็นอนุสรณ์หลังจากที่พระภิกษุรูปนั้นมรณภาพลง ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการต่างๆ ในการก่อสร้างอาคาร ในรูปแบบของเจดีย์ ในขณะที่พิพิธภัณฑวัตถุทางภาคใต้นั้นส่วนใหญ่ไม่ได้มีความแตกต่างที่เด่นชัดจากภาคอื่นๆมากนัก ยกเว้น พิพิธภัณฑวัตถุวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช มีพิพิธภัณฑวัตถุที่เก็บรวบรวมวัตถุต่างๆ โดยเฉพาะมีสิ่งจัดแสดงของมีค่าต่างๆ ที่ประชาชนนำมาถวายเพื่อบูชาพระธาตุ หรือเป็นพุทธบูชา อาทิ แก้วแหวนเงินทอง เครื่องประดับ ซึ่งไม่ค่อยพบในพิพิธภัณฑวัตถุทั่วไป

บทบาทของหน่วยงานต่างๆที่มีต่อพิพิธภัณฑวัตถุท้องถิ่น

พิพิธภัณฑวัตถุท้องถิ่น ได้เริ่มมีบทบาทอย่างเห็นได้ชัดในฐานะกลไกสำคัญเพื่อการศึกษาออกระบบ อันสะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมส่วนกลางอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการแสดงความเป็นชาติ หน้าที่ของพิพิธภัณฑวัตถุท้องถิ่น จึงไม่เพียงแต่สอนคนให้รู้จักคิด หากยังปลูกสำนึกที่แนบแน่นกับบ้านเกิดของตัวเองอีกด้วย ซึ่งภายหลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาตินั้น มีความตื่นตัวในเรื่องแหล่งการเรียนรู้ เรื่องการอนุรักษ์และปกป้องวัฒนธรรมท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทางหน่วยงานของรัฐ อาทิ กรมศิลปากร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา นอกโรงเรียน สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่างๆ องค์กร มูลนิธิต่างๆ ตลอดจนนักวิชาการ

ได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนในการให้ความช่วยเหลือทางด้านต่างๆ เช่น การให้คำปรึกษาทางวิชาการ การจัดการ แก่พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นหลายๆ แห่ง นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมทางด้านนโยบาย เช่นนโยบายของกรมการศาสนา ในเรื่องการพิจารณาวัดพัฒนาดีเด่น นโยบายของกระทรวงวัฒนธรรม ที่ต้องการใช้วัดเป็นศูนย์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ทำให้เป็นปัจจัยอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑท์วัดขึ้นมามากมายในระยะหลัง

นอกเหนือไปจากการสนับสนุนจากหน่วยงาน และบุคลากรจากภายนอกท้องถิ่นแล้ว พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น โดยเฉพาะพิพิธภัณฑท์วัดนั้นยังต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังจากบุคลากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่นวัด โรงเรียน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ตลอดจนผู้นำท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่น และปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องต่างๆ เฉพาะทางอีกด้วย และนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดในการจัดตั้ง บริหารจัดการเรื่องต่างๆ ของพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น คือ ความร่วมมือของประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ นั่นเอง

ปัญหาที่พบในพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น

พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย มีปัญหาต่างๆ ที่เผชิญอยู่มากมายตั้งแต่ การริเริ่ม การจัดตั้ง การจัดแสดง การบริหาร การบริการ ปัญหาทางด้านวิชาการ และลักษณะความรู้ความเข้าใจในงานพิพิธภัณฑท์ ซึ่งสามารถรวบรวมประเด็นปัญหาได้ ดังนี้

ศรีศักร วัลลิโภดม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545b) แสดงทัศนะที่มีต่อพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในประเทศไทย ว่า พิพิธภัณฑท์ส่วนใหญ่ในประเทศไทย มุ่งไปที่รูปแบบการจัดแสดง มีอาคารที่หรูหรา แต่ของที่นำมาจัดแสดงนั้นซ้ำซ้อนกันมากมายจนน่าเบื่อ ดูแล้วสวยงามแต่ไม่ได้นำเสนอเนื้อหาสาระ ความหมาย ความสำคัญของวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่เป็นเจ้าของวัตถุแต่อย่างใด และพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น มีการลอกเลียนแบบอย่างในการนำเอาสิ่งของซ้ำแล้วซ้ำเล่ามาจัดแสดง พิพิธภัณฑท์ที่มีเงินน้อยก็จัดแสดงได้สวยงาม แต่ถ้ายากจนหน่อยก็ดูเป็นโกดังเก็บของไป มองดูแล้ว

ไม่รู้เรื่อง แต่ทั้งหมดแล้ว สรุปได้ว่า เป็นการจัดแสดงสิ่งของที่ไม่เห็นคน และชีวิตของคนในท้องถิ่น แต่อย่างไร

สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวไว้ในศิลปวัฒนธรรมว่า กิจกรรมพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ยังเป็นเพียงสถานที่เก็บรวบรวมของเก่าๆ ไว้ในโกดัง ยังไม่ก้าวหน้าถึงขนาดทำให้คนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเอาจริงเอาจัง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ กลุ่มผู้จัดพิพิธภัณฑ์ขาดความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นอย่างแท้จริง หรือมีฉะนั้นก็เอาทัศนะส่วนกลางไปครอบงำท้องถิ่น ทำให้เรื่องราวของท้องถิ่นขาดความลึกซึ้ง ไม่ชัดเจน และไม่ช่วยให้คนดูรู้เขา รู้เรา รู้โลก ทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไม่ตอบสนองความต้องการของผู้คน ชุมชน และสังคม เห็นได้จากการจัดพิพิธภัณฑ์จำนวนมากเป็นการจัดแสดงเรื่องราวที่ห่างไกลจากความต้องการของชุมชนและสังคม

สภาพการณ์ปัจจุบัน มีพิพิธภัณฑ์ไม่มากนักที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นแก่ผู้ชม อย่างมากเป็นเพียงสถานที่รวบรวมโบราณวัตถุที่ไร้เรื่องราวปะติดปะต่อ ไม่สามารถนำมาเชื่อมต่อให้เข้าใจถึงความเป็นไปในสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบันได้ ซึ่งการให้ความหมายและความรู้เกี่ยวข้องกับของสิ่งนั้นๆ ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะสิ่งนี้คือตัวกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจกระทั่งกลายเป็นแนวร่วม

ประเด็นหนึ่งที่ต้องทบทวนกันใหม่ โดยเฉพาะเรื่อง วัดกับพิพิธภัณฑ์ สังคมไทยปัจจุบันชอบผลักดันให้คนไปวัด ไปหาพระ แต่ไม่รู้จักวัด ไม่รู้จักพระ คนไทยชอบบริจาคของให้วัด อะไรเก่าๆ แก่ๆ ต้องเอาไปไว้วัด คนเฒ่าคนแก่ต้องเข้าวัด ของเก่าของแก่ก็ต้องไปเก็บไว้ที่วัด ฉะนั้นวัดบางวัดจึงมีของเก่าแก่มากมาย มีทั้งของวัดเองที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณ และมีทั้งของบริจาค แต่วัดไม่รู้จักพิพิธภัณฑ์ พระไม่รู้จักพิพิธภัณฑ์ ยิ่งวัดใหญ่ที่มีสมบัติมากมายยิ่งไม่รู้จัก และดูเหมือนจะไม่เห็นคุณค่าสิ่งของเหล่านั้นด้วย มีไม่น้อยที่ถูกทำลายไป บางทีเอาของเก่าในวัดออกไปขายด้วยซ้ำ นอกจากนี้ นักการพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ก็กลับเอาของเก่าออกจากวัด พยายามแยกวัดกับพิพิธภัณฑ์ออกจากกันอย่างเด็ดขาด บางวัดบริจาคของเก่าให้ทางราชการ แต่ทางราชการกลับ

จะเอาของออกจากวัด บางแห่งเอาของไปไว้ในพิพิธภัณฑสถานนอกวัด แล้วลี้มวัดไปเรียบร้อย นักวิชาการลี้มไปว่า ประวัตินี้คือ ประวัติชุมชน เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์ คือผู้สืบทอดคำบอกกล่าวเล่าเกี่ยวกับวัดและชุมชน เมื่อแยกวัดออกไปจากประวัติชุมชน เลยไม่รู้จักประวัติชุมชนที่แท้จริงสักที ถ้าหากมีพิพิธภัณฑสถานในวัด พระสงฆ์ในวัดนั้นแหละ ที่จะทำหน้าที่เป็นภัณฑารักษ์ได้ดีพอๆ กับชมราวาส บางประเด็นอาจคิดว่า เพราะพระสงฆ์ มีผู้เคารพนับถือกราบไหว้และอยู่กับวัด แต่น่าเสียดายที่การศึกษาสมัยใหม่ ดูถูกพระสงฆ์ ถ้าหากไม่ดูถูกแล้วยอมรับอย่างจริงจังพร้อมกับถวายเป็นความรู้เรื่องกิจการพิพิธภัณฑสถานให้พระสงฆ์อย่างจริงจังแล้ว วัดจะต้องเป็นแหล่งพิพิธภัณฑสถานที่ดีที่สุดอีกแห่งหนึ่ง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2540:16-18)

จากการออกสำรวจพิพิธภัณฑสถานวัดในที่ต่างๆ ที่ผ่านมา พบว่า พิพิธภัณฑสถานวัดที่จัดทำกันอยู่ในปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ พิพิธภัณฑสถานที่ได้รับการสนับสนุนชี้แนะในเรื่องการจัดทำพิพิธภัณฑสถานจากนักวิชาการ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับพิพิธภัณฑสถานประเภทที่ตัวเองตามกำลังและความเข้าใจ ซึ่งทำให้พิพิธภัณฑสถานประเภทหลังที่จัดกันอยู่โดยทั่วไป ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ไม่มีหัวข้อที่นำเสนอที่ชัดเจน มีแต่วัตถุ มองไม่เห็นความสัมพันธ์ของวัตถุในพิพิธภัณฑสถาน กับชุมชน หรือท้องถิ่น ไปที่ไหน ก็เสนอเรื่องราว ชั่วๆ คล้ายๆ กัน ขาดเอกลักษณ์และความเป็นตัวของตัวเอง

ในการจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในวัด และพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นพิพิธภัณฑสถานสังกัดหน่วยราชการโดยตรง หรือเกิดขึ้นจากการสนับสนุนจากภาครัฐ มักประสบปัญหาเรื่องการจัดทำเอกสารสนับสนุนทางด้านต่างๆ จากรัฐ หรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะการสนับสนุนทางด้านวิชาการ และงบประมาณ

แต่ปัจจุบัน ปัญหาใหม่ที่พบตามมา คือ นโยบายของหน่วยงานรัฐ ที่มุ่งเน้นที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในท้องที่ต่างๆ ทั้งๆ ที่ท้องถิ่นนั้นยังขาดความพร้อมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องเกี่ยวกับความเข้าใจในความสำคัญของพิพิธภัณฑสถานที่จะมีต่อชุมชน การยึดเหนี่ยวในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในกรณีดังกล่าว เนื่องจากไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากความต้องการและความพร้อม

ของประชาชนในท้องถิ่นเอง จะทำให้ประชาชนขาดความรู้สึกผูกพันต่อพิพิธภัณฑที่จัดตั้งขึ้นมา

นอกจากนั้นยังมีปัญหาใหญ่อีกประการหนึ่งของพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น โดยเฉพาะพิพิธภัณฑวัด คือ ปัญหาด้านวัตถุ ซึ่งปัญหานี้นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ประการหนึ่ง กล่าวคือ พิพิธภัณฑที่มีวัตถุในครอบครองจำนวนมาก แต่เนื่องจากขาดความเข้าใจในหลักการทางวิชาการพิพิธภัณฑ จึงพยายามจัดแสดงสิ่งของที่มีอยู่ทั้งหมด เพื่อแสดงให้เห็นว่า พิพิธภัณฑมีวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้มาก และเพื่อแก้ปัญหาคารกามหาวัตถุของตนที่ประชาชนทั่วไปได้บริจาคให้พิพิธภัณฑ นอกจากนี้ยังขาดการจัดแบ่ง และจัดวางวัตถุอย่างเป็นระบบ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นยังมีปัญหาหลักที่เกี่ยวข้องกับวัตถุอีกประการหนึ่งคือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของในวัตถุที่อยู่ในพิพิธภัณฑ ทั้งนี้วัตถุในพิพิธภัณฑส่วนหนึ่งเป็นวัตถุที่ทางพระสงฆ์เก็บรวบรวม หรือเก็บรักษาไว้ ทำให้เกิดความหวงแหน และความหวาดระแวงต่อความปลอดภัยของวัตถุที่พิพิธภัณฑที่จัดแสดง นอกจากนี้พิพิธภัณฑวัดส่วนใหญ่ยังขาดการลงบันทึกรายการวัตถุ และการลงทะเบียนวัตถุ ซึ่งจะทำให้สามารถตรวจสอบวัตถุที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑได้ และเนื่องจากพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นในวัดส่วนใหญ่มีพื้นที่ในการจัดแสดงอยู่อย่างจำกัด เน้นการจัดแสดงสิ่งของทั้งหมดที่มี ทำให้มีสิ่งของในพิพิธภัณฑเป็นจำนวนมาก แต่ทั้งนี้ ขาดคำอธิบายเนื้อหา และความสำคัญของวัตถุต่างๆ

พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งขาดการเชื่อมโยงกับชุมชนรอบข้าง ยังไม่สามารถทำความเข้าใจถึงความสำคัญในการจัดตั้งพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นให้กับประชาชนในท้องถิ่นได้ดีพอ ทำให้ขาดการสนับสนุนและการเข้ามาใช้ประโยชน์จากพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นของประชาชนเท่าที่ควร แม้ว่าพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นบางแห่งจะมีการทำงานโดยอาศัยความร่วมมือกับทางโรงเรียนในท้องถิ่น แต่ก็นับว่าเป็นส่วนน้อย ในขณะที่พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นอีกหลายๆ แห่ง อยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยปราศจากการเหลียวแลของประชาชนรอบข้าง

การไม่มีเครือข่ายของพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นนั้น มีผลเชื่อมโยงต่อการพัฒนาของพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นในประเทศไทย เนื่องจากพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นแต่ละแห่งนั้น ยังไม่เข้าใจปัญหาที่ตนเองมีอยู่

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดพิพิธภัณฑ์ตามหลักวิชาการพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ตาม การสร้างองค์กร
เครือข่ายนั้น จำเป็นต้องศึกษาถึงความพร้อมของหลายๆ ฝ่าย ทั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเอง และ
หน่วยงานที่จะทำหน้าที่เป็นตัวประสานงานให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ ด้วย

สถาบันสงฆ์กับบทบาทต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

พระสงฆ์กับประชาชนนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่พุทธกาลแล้ว เฉพาะใน
ประเทศไทย วัดหรือพระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยในการพัฒนาท้องถิ่นมาโดยตลอด แต่ละท้องถิ่นจะมีวัด
ประจำท้องถิ่นของตนเป็นศูนย์กลาง และประชาชนต่างมีความรู้สึกที่ วัดเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของ
ส่วนรวม วัดในอดีตนั้น ในทางสังคมถือว่า วัดเป็นศูนย์กลางของสังคมหรือชุมชน เป็นที่รวมของ
ชาวบ้านในโอกาสต่างๆ ที่ทำให้ชาวบ้านได้มาชุมนุมกัน เมื่อวัดมีงาน งานสนุกสนานรื่นเริงก็จัดที่วัด
มีเรื่องทุกข์หรือเดือดร้อนใจ ก็มาหาพระที่วัด วัดเป็นที่พักคนเดินทาง สิ่งของสำหรับใช้ในกิจการ
สำคัญๆ ก็อยู่ที่วัด เมื่อครว้เรือนใดมีกิจต้องใช้ ก็มาขอยืมไปจากวัด ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกที่
วัดเป็นของกลาง เป็นสมบัติส่วนรวมของคนทุกคนในท้องถิ่นนั้นๆ นอกจากนั้นในด้านการศึกษา วัด
ทำหน้าที่เป็นเสมือนโรงเรียน คือเป็นที่ศึกษาวิชาหนังสือสำหรับกุลบุตร เพราะในสมัยก่อนคนรู้
หนังสือมีน้อย ใครที่อยากเรียนหนังสือส่วนมากก็มักไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์วัด หรือบวชเรียน ส่วน
ด้านการคมนาคม พระสงฆ์ในอดีต มีส่วนช่วยเหลือเป็นผู้นำชักชวนชาวบ้าน พระเป็นผู้นำของ
ประชาชนทั้งในทางจิตใจและสังคม เมื่อมีกิจเนื่องด้วยผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เช่น สร้าง
โรงเรียน ขุดบ่อน้ำ ทำทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระมักจะเป็นผู้นำ เมื่อพระที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ใน
ชุมชนนั้นออกปากร้องขอว่าจะทำการใดๆ ชาวบ้านมักจะมาช่วยเหลือโดยพร้อมเพรียงกันจนสำเร็จ
ลุล่วงไปด้วยดี เป็นการทำได้ด้วยแรงศรัทธา เพราะคนส่วนใหญ่นับถือเลื่อมใสในพระสงฆ์อยู่แล้ว ด้าน
การอาชีพ ปรากฏว่า พระสงฆ์ในสมัยก่อน มักเป็นช่างอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ด้วย เช่น ช่างแกะสลัก

ช่างปั้น ช่างเขียน เป็นต้น ปรากฏอยู่เสมอว่า พระได้ถ่ายทอดวิชาเหล่านั้นให้ศิษย์ จนสามารถนำไปเลี้ยงชีพได้ ในเรื่องการอนามัยนั้น เห็นได้ชัดว่า วัดเป็นเสมือนโรงพยาบาลที่เดียว มักมีการมาขอยาจากพระ ซึ่งสมัยก่อนมักเป็นสมุนไพรหรือยากกลางบ้าน บางครั้งพระก็รดน้ำมนต์ให้บ้างเพื่อเป็นการรักษากำลังใจไปด้วย นอกจากนั้น ยังพบตำรายาต่างๆ ถูกเขียนและเก็บรักษาไว้ในคัมภีร์โบราณสมุดไทย ซึ่งได้รับการเก็บรักษาเอาไว้ที่วัดจำนวนมาก นอกจากนี้ศิลปะและวรรณคดีส่วนใหญ่เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ และวัดยังเป็นแหล่งที่เก็บรวบรวมผลงานต่างๆ ไว้

แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน ความเจริญที่ขยายตัวเป็นสิ่งคมแบบเมืองที่ไปยังท้องถิ่นต่างๆทำให้สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงปรับตัวรองรับความเจริญที่เกิดขึ้น แต่สถาบันสงฆ์ยังไม่สามารถปรับตัวตามสังคมที่เปลี่ยนไปได้ทันทุกที่ ทำให้ความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนลดน้อยลง คนเข้าวัดน้อยลง และมีแนวโน้มลดลงไปเรื่อยๆ จนเกิดมีการวิตกกังวลถึงบทบาทของสงฆ์ต่อสังคมว่าจะค่อยๆ ลดลงไป ซึ่งมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสงฆ์นั้น คือความเจริญที่เข้ามา ได้นำสถาบันต่างๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเสียหมด โดยเฉพาะเมื่อรัฐได้ตั้งหน้าที่หลักๆ คือ เรื่องการจัดการศึกษา และการรักษาพยาบาล ซึ่งถูกยกออกไปและแยกขาดไปจากวัด เช่น การมีโรงเรียน โรงพยาบาล โรงแรม โรงมหรสพ สถานเริงรมย์ต่างๆ แยกกระจายบทบาททางสังคมของวัดเดิมออกไปทั้งหมด ทำให้การดำรงฐานะของวัดและพระสงฆ์ไม่ขึ้นอยู่กับบทบาทเหล่านี้ทั้งหมดเช่นแต่ก่อน ถึงแม้ว่าบทบาทบางอย่างซึ่งเป็นเพียงส่วนประกอบหรือส่วนที่ยังคงฝากเอาไว้ กับวัดนั้น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบออกไปจากเดิม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัดกับชุมชนมากยิ่งขึ้น บทบาทการเป็นผู้นำทางสังคมของชุมชนของพระสงฆ์ก็ลดลงไป

แต่อย่างไรก็ตาม นอกจากวัดยังคงเป็นแหล่งกลางในกิจกรรมทางศาสนา ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการพบปะรื่นเริงของชาวบ้าน และงานที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมอื่นๆ เช่น การพัฒนาท้องถิ่น การเข้าค่ายลูกเสือชาวบ้าน การซ่อมแซมและพัฒนาวัดเป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จ ความสัมพันธ์นี้

มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่มีสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่างกัน ความใกล้ชิดระหว่างชุมชนกับวัดจะต่างกันไปด้วย นักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศไทย ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า วัดและชุมชนทุกแห่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เช่นจากงานการศึกษาของมิเชล นอร์แมน (2513 อ้างใน มณีวรรณ ผิวนิม, 2524:6) พบว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านยึดถือหลักการพึ่งพาและตอบแทนซึ่งกันและกันผ่านทางการทำงานบุญและการจัดงานพิธีต่างๆ ซึ่งชาวบ้านต้องช่วยเหลือและตอบแทนกัน วัดช่วยสร้างความเสมอภาคในทรัพย์สินส่วนตัว ผูกอบรมและให้หลักประกันแก่ผู้นำหมู่บ้าน โดยการให้การศึกษาผ่านการบวชเรียน นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์รวมของความจงรักภักดีและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้าน ช่วยเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ในชนบท ซึ่งจะเห็นว่า บทบาทนี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางการเมือง การศึกษาและเศรษฐกิจของหมู่บ้านทั้งสิ้น ในขณะที่ J.M. Potter (1976 อ้างใน มณีวรรณ ผิวนิม, 2524:7) พบว่า วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านถือว่าวัดเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน เป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องสละแรงงานและกำลังทรัพย์เพื่อช่วยดูแลซ่อมแซมวัดให้อยู่ในสภาพดี คอยดูแลทุกข์สุข จัดสวัสดิการให้แก่พระเณร วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมสังคม การเมืองและการพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้าน

ซึ่งในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา สถาบันสงฆ์ได้มีการปรับตัวในด้านบทบาททางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์กลับเข้ามามีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือ และพัฒนาชุมชนมากขึ้น แทนที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการเทศน์ การสอน และการสวดมนต์เท่านั้น พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยทำงานเพื่อชุมชนด้วยความคิดริเริ่มของตนเอง มิใช่เพราะการชักนำของหน่วยงานรัฐเพื่อสนองนโยบายรัฐในบางโครงการ หลายท่านได้เริ่มช่วยเหลือชาวบ้านด้วยกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมามีการขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว บ้างก็

ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขภาพอนามัย หรือบำบัดผู้ป่วยโรคเอดส์ และโครงการอื่นๆ อีกหลากหลาย จากความเคลื่อนไหวของพระสงฆ์เหล่านี้ทำให้คำว่า พระนักพัฒนา เป็นที่รู้จักแพร่หลายในสังคม นอกจากนี้ยังมี พระนักอนุรักษ์ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมและวัฒนธรรม ทำให้พระสงฆ์บางรูปออกมาเคลื่อนไหวในการที่จะปลุกกระแส ความเข้าใจถึงความสำคัญของการต้องอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมให้คงอยู่ ทั้งนี้บทบาทที่พระสงฆ์กระทำอยู่นี้ ไม่ได้เป็นบทบาทใหม่แต่อย่างใด เป็นเพียงการรื้อฟื้นเอาบทบาทเดิมที่ถูก ละเลยให้เลือนหายไปในอดีตเนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปทำหน้าที่แทนไป

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมนั้น วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นวัฒนธรรมที่บุคคลกลุ่มหนึ่งคิดขึ้น แต่เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบในสังคม และช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในกลุ่มนั้นดีขึ้น สังคมในทุกๆ ภาค ก็มีวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง และเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแก่การศึกษา ส่งเสริม ประยุกต์ และพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมแต่ละยุคสมัย เพื่อความดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป แต่ปรากฏว่า ในระยะที่มีการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยนี้ มีการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอก มาปฏิบัติ โดยถือกันว่า ผู้เจริญต้องรู้วัฒนธรรมของสากล ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกละเลยไป และที่ผ่านมามีการศึกษาวัฒนธรรม แต่ไม่ได้เน้นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่น การศึกษาวัฒนธรรมในสังคมที่ผ่านมา มักจะเป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐ หรือพระมหากษัตริย์ หรือข้าราชการ การศึกษาที่เป็นระบบ ระเบียบเป็นการศึกษาจากสิ่งที่มีบันทึกเอาไว้ เช่นว่าด้วยพระราชพิธีต่างๆ พระราชพงศาวดาร ทำให้มองภาพของวัฒนธรรมที่เป็นของรัฐหรือจากส่วนกลางเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันในสังคมไทย มีวัฒนธรรมพื้นบ้านดำรงอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ แต่ยังไม่ได้รับการศึกษอย่างเป็นระบบ ความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมเกี่ยวกับผี การบูชาบรรพบุรุษและเครือญาติ พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ นิทานพื้นบ้าน ดนตรี อาหาร การรื่นเริง งานบุญเหล่านี้มีอยู่ มี

ความสำคัญต่อการผลิตและการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น ประเพณีไหว้ผีปู่ตา หรืองานบุญ ซึ่งส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีของหมู่บ้าน มีผลต่อการลงแขก ต่อการปลูกข้าว ต่อการผลิตของหมู่บ้าน นิทานพื้นบ้านก็มักจะมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากินและชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ประเพณีงานปอยหรืองานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ การเรียกขวัญทำให้ชาวบ้านมีชีวิตชีวา ทำให้เกิดพลังที่จะทำงาน ที่จะต่อสู้ชีวิตที่ยากลำบากของเขา ความรื่นเริงของชาวบ้านดูเผินๆ ไม่มีระเบียบแบบแผนอะไร แต่ความจริงแล้วความไม่เป็นระเบียบแบบแผนของชาวบ้าน เป็นที่มาของความมีชีวิตและพลังของชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้านมีเอกลักษณ์ของตัวเอง ส่งต่อกันด้วยปาก พูดหรือบอกเล่าต่อๆ กันไป หรือสอนคนในครอบครัว ในชุมชน แต่ก่อนนี้ไม่นิยมบันทึกเอาไว้ ไม่เหมือนวัฒนธรรมทางด้านรัฐที่มีการบันทึก เอกลักษณ์สำคัญที่สุดของวัฒนธรรมพื้นบ้านคือ เกี่ยวข้องกับการผลิตและชีวิต

การที่การศึกษาวัฒนธรรมที่ผ่านมามีไม่ได้มุ่งเน้นวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้การศึกษาวัฒนธรรมห่างจากชีวิต เพราะวัฒนธรรมส่วนที่ใกล้กับการทำมาหากินและชีวิตเรา วัฒนธรรมที่ถูกศึกษาจึงมักไม่ค่อยเกี่ยวกับชีวิต เป็นการศึกษาวัฒนธรรมว่าสวยงามอย่างไร จะจรรโลงวัฒนธรรม โดยเฉพาะของรัฐอย่างไร เพราะวัฒนธรรมเหล่านั้นถูกถือว่า ดำรงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าเวลาหรือยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพราะว่าไม่ได้โยงวัฒนธรรมกับวิถีการผลิต หรือการก่อรูปของสังคม ค่อนข้างมองวัฒนธรรมในแง่หยุดนิ่ง ปัญหาอีกประการหนึ่งคือมีความสนใจน้อยในเรื่องของวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย เพราะถือว่าไม่ได้เกี่ยวข้องกับรัฐ ดังนั้นวัฒนธรรมที่ไม่ได้เป็นวัฒนธรรมหลักในสังคมจึงถูกละเลยไป

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอไว้ว่า แนวคิดการพัฒนาประเทศนั้น วัฒนธรรมดั้งเดิมไม่ใช่เป็นสิ่งขัดขวาง แต่ว่าเป็นสิ่งบวกสำหรับการพัฒนา ความรักกันฉันพี่น้องในหมู่บ้าน การแบ่งปันช่วยเหลือ สมถะ จิตสำนึกในท้องถิ่นเหล่านี้เป็นพลังศักยภาพพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537:8) เมื่อวัฒนธรรมพื้นบ้านมีความสำคัญต่อการพัฒนาแล้ว วิธีการที่เราจะสามารถ

ฟื้นฟูรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้ให้แนวทางไว้ดังนี้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537:8-12)

1. บทบาทของปัญญาชนในท้องถิ่นมีความสำคัญมาก วัฒนธรรมจะคงสืบเนื่องต่อไปได้จะต้องมีการผลิตซ้ำ ปัญญาชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างการผลิตซ้ำนี้ ปัญญาชนในท้องถิ่นน่าจะสัมพันธ์กับผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนให้ปัญญาชนในท้องถิ่นฟัง ปัญญาชนซักถามและคิดร้อยกรองข้อมูลที่ได้รับ แล้วถ่ายทอดคืนกลับสู่สมาชิกของชุมชนกระบวนการนี้จะทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความชัดเจนและสามารถส่งต่อข้ามรุ่นอายุได้

2. วัฒนธรรมจะอยู่ได้ จะต้องมียุคกรรมทางสังคมที่สนับสนุน คือว่า วัฒนธรรมของชุมชนจะอยู่ได้เราต้องช่วยดูแลรักษาชุมชนด้วย ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งด้วย ชุมชนอาจมีการเปลี่ยนแปลง ปรับรูป แต่ถ้าวัฒนธรรมขาดชุมชนหรือชุมชนอ่อนแอลงไปมาก วัฒนธรรมก็ถูกกระทบกระเทือนได้ ฉะนั้นเพื่อที่จะส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะต้องสนับสนุนให้มีสังคมหรือชุมชนในรูปลักษณะที่เอื้อต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

3. ปรับส่วนที่ก้าวหน้าของวัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เข้ากันได้ สิ่งนี้มีความสำคัญเพราะว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างเดียว อาจไม่มีพลวัตพอ น่าจะมีส่วนที่ก้าวหน้าของวัฒนธรรมอื่นมาผสมด้วย

4. เพื่อส่งเสริมการสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน ต้องค้นคว้าหาจุดกำเนิดของวัฒนธรรมพื้นบ้านด้วย การศึกษาต้นกำเนิดของวัฒนธรรมไทยสัมพันธ์กับการอธิบาย หรือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ซึ่งจากแนวทางทั้ง 4 ที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอไว้นั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเอง ส่วนใหญ่ถือกำเนิดมาจากความต้องการอนุรักษ์ สงวนรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น มิให้ถูกกระแสการพัฒนากลิ่นหายไปจากท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์สามารถเป็นตัวกลางในการรวบรวม และถ่ายทอดองค์ความรู้

ของผู้เฒ่าผู้แกในท้องถิ่น ในการดำรงอยู่ซึ่งภูมิปัญญาและกระบวนการต่างๆ ทางสังคมของ วัฒนธรรมท้องถิ่น และสามารถเป็นองค์การที่ส่งเสริม และสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งและความรู้ สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน กล่าวคือเป็นองค์การหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดชุมชนเข้มแข็งอีกทางหนึ่ง ด้วย

การศึกษาค้นคว้าทางวัฒนธรรมนั้น นอกจากจะกระทำได้ตามพิพิธภัณฑ์สถาน หรือศูนย์ วัฒนธรรมต่างๆ แล้ว ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าได้จากวัด ทั้งนี้เพราะความที่วัดเป็น ศูนย์กลางของศิลปแขนงต่างๆ นอกจากนั้นวัดยังเป็นที่ตั้งของศูนย์รวมของการบริการชุมชนต่างๆ อยู่เสมอ เช่น เป็นที่ตั้งของห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น และเนื่องจากใน ปัจจุบัน มีวัดจำนวนมากที่พระสงฆ์ภายในวัดได้เล็งเห็นคุณค่าของศิลปโบราณวัตถุที่มีอยู่ภายในวัด และภายในท้องถิ่น ได้ทำการเก็บรวบรวมศิลปโบราณวัตถุต่างๆ เอาไว้ที่วัดมากมาย เพื่อให้ ประชาชนที่สนใจเข้าไปศึกษาหาความรู้ ตัวอย่างวัดที่มีบทบาทเด่นมากในเรื่องนี้ เช่น วัดบุปผาราม จังหวัดเชียงใหม่ วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัด นครศรีธรรมราช เป็นต้นนอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งรวบรวมของบริจาคที่ประชาชนที่มีศรัทธาต่อวัด บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ หรือจัดทำสิ่งต่างๆ ถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบ ว่าทางวัด มีโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์ขึ้นภายในวัด ชาวบ้านจะมามอบสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อ หมายให้วัดนำมาใช้ในการจัดแสดง เป็นจำนวนมาก ซึ่งการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โดยเฉพาะ อย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์วัดนั้น จะเป็นการส่งเสริมประเด็นต่อไปนี้

1. ด้านการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันที่มีการ เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นทุกวันนี้ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน เท่านั้น แต่รวมถึงจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น
2. ด้านการรักษาส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเท่าที่ผ่านมามีได้ถูก

ละเลย ทั้งๆ ที่เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นมาก เพราะประเพณีวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ช่วยบ่งบอกความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณี คือการรักษาและส่งเสริมประเพณีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ หรือให้ดีขึ้น รู้จักเลือกสรรเอาส่วนที่ดีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตปัจจุบัน ไม่ใช่การทำลายของเก่าแล้วสร้างของใหม่ขึ้นมาแทน

3. แสดงให้เห็นพัฒนาการสังคม โดยเฉพาะบริเวณท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑ์จัดตั้งอยู่ อย่างน้อยพิพิธภัณฑ์จะช่วยให้คนในปัจจุบัน โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ ได้รับรู้ ได้เห็นภาพ เรื่องราว ในอดีตที่ผ่านมาของท้องถิ่นในบางแง่มุม เป็นการถ่ายทอด เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับอดีตของท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้เห็น

ตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์วัดที่มีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า วัดเป็นที่รวมศิลปแขนงต่างๆ ของคนในท้องถิ่น เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมความรู้ หรือแหล่งความรู้แขนงต่างๆ ไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านศิลปกรรม และวรรณกรรม รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ การที่วัดจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นมา แน่นนอนที่สุดบทบาททางด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมนั้นต้องกระทำอย่างแน่นนอน ทั้งนี้ด้วยเหตุการรวบรวมวัตถุเพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้นก็นับได้ว่า เป็นแนวทางในการอนุรักษ์วัตถุและศิลปวัฒนธรรมหนทางหนึ่ง

ด้านศิลปการแสดง และดนตรีไทย

วัดที่มีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเภทศิลปการแสดงนั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในกลุ่มนี้ คือเรื่องของ หนังใหญ่ เมื่อเอ่ยถึงหนังใหญ่ คงมีคนจำนวนไม่มาก ที่ไม่รู้จักรการแสดงหนังใหญ่ของวัดชนอน จังหวัดราชบุรี เพราะได้รับการสนับสนุนในการเผยแพร่จากทั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานต่างๆ มาเป็นเวลานานแล้ว และนอกเหนือจากวัดชนอน แล้วยังมีวัดที่เก็บรวบรวมและอนุรักษ์ และนำเสนอหนังใหญ่ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์หนึ่ง

ใหญ่แล้ว ยังมีการนำมาฟื้นฟูให้มีการจัดแสดงออกเผยแพร่เป็นระยะ ที่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี และวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง อีกด้วย ซึ่งวัดทั้งสามแห่งนี้ นอกจากจะรวบรวม เก็บรักษา และทำการอนุรักษ์หนังที่มีอยู่ในรูปของพิพิธภัณฑสถานแล้ว ยังมีการฝึกสอนให้เด็กรุ่นใหม่ที่อยู่ในท้องถิ่น ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเข้ามาร่วมการแสดงหนังใหญ่ของทางวัดอีกด้วย ซึ่งการแสดงหนังใหญ่นี้ในวันจะหาดูได้ยาก เนื่องจากขาดแคลนคนขีดหนังได้ การจะเป็นคนขีดหนังได้นั้นจะต้องได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดี แต่วัดทั้งสามแห่ง ก็ได้พยายามฝึกฝนเยาวชนในท้องถิ่นให้สามารถทำการแสดงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่วัดสว่างอารมณ์นั้น ยังมีบุคลากรที่สามารถแกะหนังใหญ่ได้อยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเปิดสอนให้กับคนที่สนใจในท้องถิ่นอีกด้วย

ทางด้านศิลปทางการดนตรีไทยนั้น มีหลายวัดที่มีการเปิดสอนดนตรีไทยให้กับเยาวชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเป็นการสืบสานวัฒนธรรมไทยอีกด้วย นอกจากนี้ เป็นการจูงใจให้เด็กได้เข้ามาเรียนรู้เพื่อนำความสามารถทางด้านดนตรีไทย เพื่อไปใช้เป็นความสามารถพิเศษในการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นไปได้อีกทางหนึ่งด้วย วัดที่มีโครงการเปิดสอนดนตรีไทย เช่น วัดเขากระโดน จังหวัดระยอง วัดเทพเจริญ จังหวัดชุมพร เป็นต้น

งานด้านสถาปัตยกรรม

พิพิธภัณฑสถานวัดปรมาภัยกาวาส จังหวัดนนทบุรี เป็นอีกตัวอย่างของวัดอีกแห่งหนึ่งทำการอนุรักษ์วัฒนธรรมมอญที่นับวันจะหาดูได้ยาก คือ การผลิตโลงเหม ซึ่งหมายถึงโลงศพที่ทำด้วยทองหรือโลงศพที่มีเครื่องยอด เป็นโลงที่ทำขึ้นเพื่อแสดงสมณศักดิ์ หรือเกียรติยศของพระสงฆ์ที่มรณภาพนั้น ซึ่งสำหรับชาวมอญ โลงเหมถืองานชิ้นสุดท้ายที่พวกเขาสามารถทำให้พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แต่จากคติความเชื่อของชาวมอญที่ว่า เครื่องใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นเป็นของอัปมงคล จะเป็นที่ต้องเผาทิ้งไปกับพิธีกรรมนั้น จึงเป็นเหตุให้โลงเหมที่สร้างขึ้นมาแต่ครั้งต้องถูกเผาทำลายไป เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้โลงเหมอีก จะไม่มีต้นแบบโลงเหมให้ช่างรุ่นหลังได้รับรู้

เนื่องจากความรู้เรื่องในการสร้างโคงเหมจะติดอยู่กับตัวบุคคล ซึ่งถ่ายทอดความรู้ต่อกันมาแบบการบอกเล่า ทำให้ความรู้ที่มีอยู่สูญหายไปพร้อมเมื่อบุคคลนั้นเสียชีวิต ดังนั้นเมื่อพระครูสังฆรักษ์ (เหลือ) มรณภาพ เมื่อ 2536 ทางวัดปรมย์ยิกาวาส ซึ่งเป็นวัดเดียวที่ยังมีผู้ที่สามารถจัดทำโคงเหมได้ในขณะนั้น ได้ดำเนินการก่อสร้างงานโครงสร้างตัวโคงเป็นเวลาประมาณ 1 ปี และด้วยวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาสในขณะนั้น ที่เห็นว่า คนรุ่นหลังได้เห็นโคงเหมน้อยลงไปเรื่อยๆ ท่านจึงได้เสนอให้ไม่เผาโคงเหมไปกับพิธี และเก็บโคงเหมไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัด เพื่อให้ลูกหลานและผู้เยี่ยมชมได้มีโอกาสศึกษาและชื่นชมฝีมือช่างมอญที่นับวันจะเหลือน้อยลงไปทุกที

เช่นเดียวกับ งานแทงหยวกประดับเมรุเผาศพสำหรับพระสงฆ์ ที่ทางพิพิธภัณฑสถานวัดท่าพูด จังหวัดนครปฐม จัดให้มีการสาธิตให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานวัดท่าพูดได้ชม ทั้งนี้เนื่องจากงานแทงหยวกประดับเมรุเผาศพนี้ ในปัจจุบันแทบจะหาดูไม่ได้ง่ายนัก และเทคนิคการแทงหยวกให้เกิดลวดลายต่างๆ นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตัว ซึ่งต้องอาศัยความเชี่ยวชาญชำนาญเป็นอย่างมาก การที่พิพิธภัณฑสถานเห็นคุณค่าของงานดังกล่าว นับว่าเป็นการมองเห็นถึงคุณค่าของงานที่สมควรได้รับการสืบทอด แต่เนื่องจากการใช้งานในปัจจุบันนั้น น้อยลงไปอย่างมาก ทำให้ศิลปะการแทงหยวกนี้ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นเท่าที่ควร แม้ว่าบุคคลที่ยังสามารถถ่ายทอดศิลปะแขนงดังกล่าวนี้ จะได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินดีเด่นของจังหวัดนครปฐมก็ตาม

การละเล่น

ที่วัดท่าพูด จังหวัดนครปฐมนั้น นอกจากจะมีการแทงหยวกแล้ว ยังมีอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งนับได้ว่า นับวันจะหาดู และทำได้ยากมาก นั่นคือ เกรอดเพล ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องเล่นโบราณชนิดหนึ่งทำด้วยไม้ ซึ่งนิยมทำอวดฝีมือกัน โดยมีจุดกำเนิดมาจากพระสงฆ์ ที่มีฝีมือทำงานช่างอยู่แล้ว พอมีเวลาว่างก็จะประดิษฐ์เศษไม้หรือชิ้นไม้เล็กๆ ให้สามารถเกาะเกี่ยวกันได้ด้วยการบาก หรือเจาะลงไปอย่างสลับซับซ้อน จากนั้นจะถอดออกแล้วในใส่ขวดที่ละชิ้น เพื่อนำไปประกอบกันข้างในขวด ซึ่ง

ทำได้ยากจนกระทั่งล้มต้นเพล จึงเป็นที่มาของชื่อเครื่องเล่นดังกล่าว ซึ่งปัจจุบันทางวัดได้เปิดสอน การประดิษฐ์เถรอดเพลอยู่ที่วัด และยังออกไปสอนตามสถาบันการศึกษาในบริเวณนั้น เพื่อไม่ให้ภูมิ ปัญญาในแขนงดังกล่าวต้องสูญหายไปจากแผ่นดิน

ศิลปกรรม จิตรกรรม

วัดท่าม่วง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหนึ่งในสามวัดในชุมชนท่าม่วงที่สะสมคัมภีร์ใบลานต่างๆ จำนวนมาก นอกจากนั้น ยังมีวัตถุที่สำคัญคือ ผ้าผะเหวด ซึ่งเป็นม้วนผ้าที่เขียนภาพเกี่ยวกับพระ พุทธประวัติ โดยเฉพาะการเขียนเรื่อง พระเวสสันดร เพื่อใช้ประกอบพิธีบุญผะเหวด ผ้าผะเหวดผืนที่ ทางวัดเก็บสะสมไว้นับได้ว่าเป็นผืนที่มีความเก่าและความสมบูรณ์ค่อนข้างมาก ซึ่งในปัจจุบันนี้หา ผ้าผะเหวดเช่นนี้ได้ยาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลงานทางศิลปกรรมของชาวบ้านในท้องถิ่น ท่านเจ้า อาวาส มีความคิดเพื่อที่จะทำอย่างไรที่จะอนุรักษ์ประเพณีบุญผะเหวดไว้ได้ และเนื่องจากการที่ ท่านเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญทางด้านคอมพิวเตอร์ จึงได้ร่วมกับนักวิชาการใน ท้องถิ่น ทำการบันทึกภาพและบรรยายภาพประกอบ และผู้มีความรู้เกี่ยวกับภาษาโบราณที่อยู่ใน คัมภีร์ใบลานที่วัดเก็บรักษาไว้ เพื่อทำการปริวรรตภาษา ลงในลักษณะของสื่อสารสนเทศ และสื่อ สิ่งพิมพ์ ทั้งนี้เพื่อความพยายามที่จะอนุรักษ์ประเพณีบุญผะเหวดไว้ต่อไป

ประเพณีเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

วัดอินทาราม (วัดหนองขาว) จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอีกวัดหนึ่งที่มีการดำเนินการจัดตั้ง พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น ในอาคารเรียนเก่าที่ตั้งอยู่ในเขตวัด นอกจากการดำเนินการทางด้านพิพิธภัณฑสถาน แล้ว ทางวัดยังได้นำการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเข้ามาเป็นส่วนประกอบของการดำเนินการของ พิพิธภัณฑสถาน โดยมีการนำท่องเที่ยวสถานที่ต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้ผู้เข้าชมได้เห็นถึงสภาพการดำเนิน

ชีวิตในรูปแบบต่างๆ ของชาวบ้าน ซึ่งการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บ้านหนองขาวนั้น ในช่วงระยะเวลาที่มี การทำนา จะมีการนำไปชม การสาธิตพิธีการทำขวัญข้าว ซึ่งยังคงปฏิบัติอยู่ ทำให้ผู้เข้ามาเยี่ยมชม ได้รับรู้ถึงประเพณีที่ท้องถิ่นปฏิบัติอยู่ และการสาธิตดังกล่าว เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ประเพณี ปฏิบัติให้ยังดำรงอยู่ต่อไป

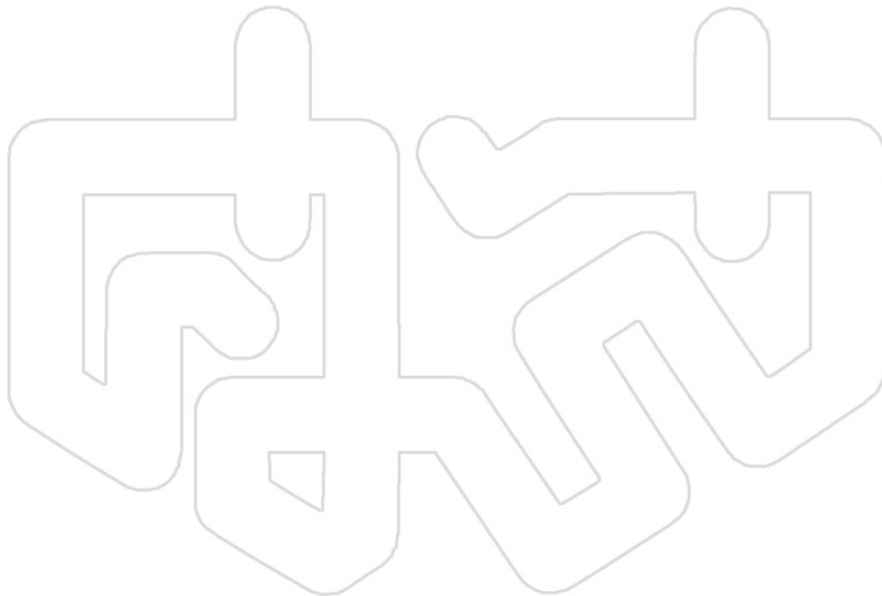
นอกจากนี้ การสร้างละคร ใ้บุญของบ้านหนองขาว ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นวิถีชีวิตในอดีต ของชาวบ้านหนองขาว เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างน้อยทำให้เยาวชน ในท้องถิ่น ที่เข้ามามีส่วนร่วมกับการแสดงได้รับรู้ถึง ประเพณีของชาวหนองขาว ที่สัมพันธ์ต่อดี ต่อ ชุมชน

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น บ้านเขายี่สาร นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีเพ็ญบูชา คุณปู่ศรี รามราช ซึ่งเป็นศาลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านบ้านเขายี่สารเคารพบูชา ซึ่ง เป็นการนำเสนอเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อของชาวบ้านบ้านเขายี่สาร ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาของพิธีกรรม นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำมาหากิน จากการปลูกไม้โกงกาง เพื่อเผาถ่าน และการดำรงชีวิตของชาวบ้านเขายี่สารอีกด้วย

นอกจากการที่วัดจะเป็นแหล่งที่สนับสนุนการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยัง เป็นแหล่งที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดสิ่งต่างๆ สู่ประชาชน เช่น การพัฒนาท้องถิ่น การ พัฒนาอาชีพ จะเห็นได้ว่า วัดหลายๆ แห่งได้ทำการเปิดศูนย์พัฒนาท้องถิ่นในแขนงต่างๆ ภายใน บริเวณวัด เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ของประชาชนในท้องถิ่น เช่น วัดเขากระโดน จังหวัด ระยอง วัดฝั่งคลอง จังหวัดนครนายก ที่ทางวัดจัดให้มีศูนย์ฝึกอบรมทางอาชีพ เช่น พิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ ทอผ้ากี่กระตุก และงานแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ

จากตัวอย่างที่ยกมา แสดงให้เห็นถึงบทบาทส่วนหนึ่งของวัดที่มีต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งวัดแต่ละแห่งจะดำเนินงานตามรูปแบบและแนวทางที่ตนเองเห็นว่า เป็น ประโยชน์กับท้องถิ่นของตนได้ แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวไม่ได้เกิดกับทุกวัดที่มีพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นอยู่ ทั้งนี้เพราะวัดที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในปัจจุบันหลายๆ แห่งยังตอบคำถามในการ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภายในวัดได้มากกว่า ต้องการจัดแสดงวัตถุโบราณที่ทางวัดเก็บรักษาไว้ไม่ได้ ทำให้ มองไม่เห็นถึงความสำคัญที่ทางวัดจะสามารถกระทำได้มากกว่าที่เป็นอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ความ ต้องการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในวัดต่างๆ นั้น ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งในการช่วย การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้การที่มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแล้ว จะมีส่วนช่วย ในการกระตุ้นให้เกิดกระแสการหวงแหน การรักษาไว้ซึ่งความเป็นท้องถิ่นของตน แต่ทั้งนี้ การที่จะ ทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น คงไม่ได้เป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำของวัดหรือ พระสงฆ์ตามลำพังแต่เพียงผู้เดียว กระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าขาดความเข้าใจ ความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนที่เป็นสมาชิกของท้องถิ่นนั้นๆ โดยบุคคลากรต่างๆ ที่มีอยู่ใน ท้องถิ่น เช่น ครู ผู้นำท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น โดยมีนักวิชาการท้องถิ่น นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาจากภายนอก และหน่วยงานของรัฐ คอยเป็นปัจจัยเสริมในการ ดำเนินการดังกล่าวให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ แต่เนื่องจากสภาพความเป็นจริงของพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พบว่า สภาพของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่ยังเป็น เพียง พิพิธภัณฑ์(ที่ตั้งอยู่ใน)ท้องถิ่น มากกว่าที่ทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างจริงจัง ทั้งที่ ความตั้งใจและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ นั้นเป็นที่ยอมรับการโดยทั่วไปแล้ว ว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นมานั้นเพื่อวัตถุประสงค์ใด แต่ทางด้านการดำเนินการยังคงมี ปัญหาต่างๆ อยู่ ที่เห็นได้ชัดคือ พิพิธภัณฑ์ต่างๆ ยังต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำแนะนำทางด้านวิชาการ ในด้านการจัดหมวดหมู่ การจัดแสดง และการถ่ายทอดเนื้อหาที่ต้องการ บอกเล่าให้กับผู้เข้าชม ซึ่งประเด็นนี้ คงต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่พร้อมจะให้

คำแนะนำ ปรีक्षा และชี้แจง ทำความเข้าใจกับพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นที่มีอยู่ ให้มีการพัฒนาพิพิธภัณฑที่
ท้องถิ่นให้มีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น และทำให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของ
พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และคงจะเป็นไปได้ว่า บทบาทของการอนุรักษ์และ
ฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น จะเห็นเป็นรูปธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในงานฉลองครบรอบ 100 ปี

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517.

_____. โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมือง, 2536.

_____. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑ์ไทย, กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2536.

_____. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย, จัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติในงานพระราชทานเพลิงศพ นางจิรา จงกล. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2532.

กำจรเทพ กระต่ายทอง และคณะ. พระมหากษัตริย์กับการพิพิธภัณฑ์ไทย, กรมศิลปากร, 2539.

จิรา จงกล. พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา, กรมศิลปากร, 2532.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ธัญญา น่วมดวง. การนำเสนอรูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จังหวัดอ่างทอง, วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538.

มณีวรรณ ผิวนิม. รายงานการวิจัย เรื่อง ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชุมชนและความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชน ต.บ้านดลิงชัน อ.บ้านด่านลานหอย และ ต.บ้านเมืองเก่า อ.เมือง จ.สุโขทัย, 2524.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. กลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, พิพิธภัณฑสถานบ้าน

วัดม่วง เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เจริญพระ

ชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์. เอกสารรายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น,

เอกสารอัดสำเนา, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ต่อกิ่งพันธุ์ให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง,

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2546.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, กรุงเทพฯ : มูลนิธิ

สดศรี - สฤณีวงศ์, 2546.

พระราชวรมนู. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2527.

พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร. นำชมพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร, 2541.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.

วิปาลี จันทโรจณี. แนวทางการกำหนดนโยบายและการวางแผนการประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑ

ท้องถิ่นในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “อ้ายยกพิพิธภัณฑสถานออกจากวัดหมดซี(วะ)”, ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 18 ฉบับที่ 8

มิถุนายน 2540.2540.

สุคนธ์ วิสุทธิลักษณ์. “พิพิธภัณฑสถานสิ่งของต้องแสดงและการปกปิดซ่อนเร้น”, เมืองโบราณ ปีที่ 25

ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม 2542.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. การสัมมนาทางวิชาการ ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการ

ดำเนินงานด้านวัฒนธรรม และการพัฒนาชนบท, กรุงเทพฯ, 2534.

ศิรินทิตรา ปัทมาคม. ความคิดเห็นของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ภัณฑารักษ์ ผู้บริหารโรงเรียน และ

ครูศิลปศึกษา เกี่ยวกับการใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้ สำหรับการ

เรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น, วิทยานิพนธ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544..

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารประกอบการสัมมนา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นใน

ประเทศไทย, 2539.

_____. เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย, 2540.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). เอกสารประกอบการสัมมนา พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษ

ใหม่ : วันที่ 23-24 มีนาคม 2544. (เอกสารอัดสำเนา)

_____. พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2545a.

_____. สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนคนยี่สาร, กรุงเทพฯ: ศูนย์ฯ, 2545b.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระ

จอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และชาวบ้านตำบลหนองขาว อ.ท่าม่วง จ.

กาญจนบุรี, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านหนองขาว

ณ บ้านหนองขาว อ.ท่าม่วง จ.กาญจนบุรี วันที่ 26 มกราคม 2543. (เอกสารอัด

สำเนา)

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ และชาวสามโคก, เอกสารประกอบการสัมมนา

เรื่อง สามโคกกับความรู้เรื่องพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัน

เสาร์ที่ 11 มีนาคม 2543 ณ วัดสิงห์ อ.สามโคก จ.ปทุมธานี, 2543. (เอกสารจัด

สำเนา)

อพิสิทธิ์ ธีระจาวรกรณ, “พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 18 ฉบับที่ 8

มิถุนายน 2540.

อารีย์ อัครนุกภาพ. การนำเสนอรูปแบบพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วิทยานิพนธ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

Ito Toshiro. Shimin no naka no hakubutsukan, 1993.

Ivan Karp and other(Ed). Museums and Communities, Smithsonian Institution, 1992.

Japan Foundation Asia Center. Community Museum in Asia : report on a Training
Workshop, February 26 – March 10, 1997, 1998.

Kato Yuji and others. Gendai hakubutsukanron- gendai to kadai, Tokyo, 2001.

Kawazoe Noboru. Hakubutsukan he no teiken, Osaka, 2001.

Tansei Institute. Ecomuseum, Tokyo, 2001.